

મનહર ગીતાવલી
અને
જલસાનો કાર્યક્રમ.
તેમજ
વર્તમાન પત્રોના અભિપ્રાય.

અમદાવાદ સને ૧૯૨૭

મસિદ કરનાર
પ્રો. જી. જી. ખરવે.

સચીત શાસ્ત્રી.

મુખાઈ-ગાયન શાસ્ત્ર શાળા.

કાલકાંઠવી પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.

સને ૧૯૨૭

પ્રત ૧૦૦૦

શ્રી લક્ષ્મી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. મણીલાલ ઉગરબંદે બાપુ.

કાલુપુર ટંકશાળ-અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

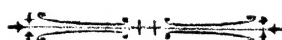
અનુક્રમાંક ૧૩૫૮૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મનહર ગીતાવલ્લી અને

વિષય જ્ઞાનસાગરો દાખલે તેમજ
પરતપાન પત્રોના અભિપ્રાય

૨ - ૧૪૨

મનહર ગીતાવલી
અને
જલસાનો કાર્યક્રમ.
તેમજ
વર્તમાન પત્રોના અભિપ્રાય.

અમદાવાદ સને ૧૯૨૭

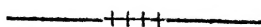
પ્રસિદ્ધ કરનાર

પ્રો. જી. જી. ખરવે.

સંગીત શાસ્ત્રી.

મુખાઈ-ગાયન શાસ્ત્ર શાળા.

કાલકાદેવી પ્રીન્સેસ સ્કૂલ.

સને ૧૯૨૭

પ્રત ૧૦૦૦

શ્રી લક્ષ્મી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. મણીલાલ ઉગરચંદે બાપુ.

કાલુપુર ટંકશાળ-અમદાવાદ.

(૧)

ગુજરાતી.

મુંબઈ, રવિવાર તા. ૮-૧-૨૨.

માસ્ટર મનહર બરવેની ગાયનવાદનકલાનો જલસો—

મુંબઈના જાણીતા સુપ્રસિદ્ધ ગાનાચાર્ય અને વાદનકળાપટુ રા. રા. ગણુપતરાવ ગોપાલરાવ બરવેના પુત્ર મનહર કેટલાક દિવસથી મુંબઈની પ્રજાને પોતાની અસાધારણ ગાનશક્તિ અને વાદનકળાનો લાભ આપી રહેલા છે. ગમે શનીવારે તેમનો એક જલસો જેતાં માસ્ટર મનહરની અપૂર્વ ગાનપ્રતિભા અને વાદનકળાપટુત્વનો પ્રશંસાપાત્ર અનુભવ થયો છે. નવ વર્ષના વયનો આગક વિવિધ જાતિનાં વાદ્યો અસાધારણ નિપુણતાથી સમજૂપૂર્વક બજાવે છે અને વિવિધ રાગરાગણીઓના ભેદથી પણ સુપરિચિત છે. તેમની બહેન નર્મદાકુંવરી પણ ગાયનમાં કુશલ છે. માં મનહરનો આવા જલસા કરવાનો ઉદ્દેશ ઉત્તર હોદને મેશક લોકાશ્રયને પાત્ર છે. રા. ગણુપતરાવ બરવેનો એક રાષ્ટ્રીય સંગીતાશ્રમ સ્થાપવાના હેતુથી તેઓ આવા જલસાઓમાંથી આવેલું ઉત્પન્ન એવા સત્કાર્યમાં વાપરવા ધારે છે. તેઓ પોતાના પુત્રની નિસર્ગ શક્તિનો પરિચય યુરોપ, અમેરિકાની મોહશીલ પ્રજાને કરાવી, ત્યાંથી સંગીત રકમ હિંદ લાવવા ધારે છે. પરમાત્મા તેમને આ ઉમદા કાર્યમાં સર્વ રીતે સફળતા આપો એવી પ્રાર્થના છે. માં મનહર નિઃશંક પોતાની અપૂર્વ ગાનશક્તિથી અને અને વાદનનિપુણતાથી ઊંચા આશ્રયને પાત્ર છે. હિંદના રાજ મહારાજાઓ ધારે તો તેમને અદ્ય સમયમાં એવો ભારે આશ્રય આપી, તેમની પરદેશ ભ્રમવાનીં માયાકુટને ઉગારી શકે એમ છે, અને જો તેમ થાય તો માં મનહરને પોતાની બીજી વિદ્યાશક્તિઓને ઉત્તમ રીતે વિકસાવવાનો ઉચિત અને આવશ્યક અવકાશ મળે, કે જેમ થાય તો તે હિન્દને અસાધારણ લાભકર થઈ શકે. અંતમાં પ્રસન્નતાપૂર્વક ધનપતિઓ અને રાજપતિઓને માં મનહરને ઉમદા આશ્રય આપવા વિનંતિ છે.

મુંબઈ, તા. ૧૯-૧૨-૨૧.

જાણીતા સંગીતશાસ્ત્રી પ્રોફેસર ગણુપતરાવ ગાયાળરાવ •
 બરવેના પુત્ર માસ્તર મનહર જેની ઉંમર માત્ર નવ દશ વરસની
 છે તેનો સંગીતનો જલસો શનીવાર તા. ૧૮ મીની રાત્રે અત્રેના સર
 કાવસજી જહાંગીર હોલમાં થયો હતો. જે વખતે આખો હોલ શ્રોતા-
 ઓથી ચીકાર થઈ ગયો હતો. માસ્તર મનહર અત્યાર આગમજ દેશના
 જુદા જુદા સ્થળો જેવાં કે બનારસ, દહેરાદુન વીગેરે ફેંકાણે મોટા
 મોટા સંગીતશાસ્ત્રીઓના મેળાવણ સનમુખ પોતાના મધુર સંગીત
 અને વાજાંત્રા કે જેમાંના કેટલાંક તો ખાસ પ્રો. બરવેએ પોતે
 નવીન યોજેલાં છે તે પરનો અદ્ભુત કાણુ જોઈ અનેક આંદો, પદ-
 વીઓ, માનપત્રો વીગેરે મેળવેલાં છે. જે સઘળાંતો નાના મોટા જુમલો
 લગભગ સેંકડો સુધી આવે છે. આ બાળકસંગીતભાસ્કર માં
 મનહરનો સંગીતનો આ મેળાવડો મુંબઈમાં પ્રથમ વાર જ
 હતો. અને તે ખરેખર મનોહરજ હતો. અને બહુ ફતેહમંદ
 નીવડ્યો હતો. પ્રો. બરવેની પુત્રી કું. નર્મદાને પણ સંગી-
 તના સારા સંસ્કાર પડ્યા છે. અને આ કામમાં પોતાના સુરીલા
 મધુર અવાજથી તેમજ હારમોનિયમના સુરથી તે પણ પોતાના ભાઈને
 મદદ આપતી હતી. શરૂઆતમાં ઈશ્વરસ્તુતીનું ગાયન મધુર હલકથી
 આ ભાઈજાહેને હારમોનીયમ અને ગણેશ વીણા નામના વાદ્યને મીલા-
 વટમાં રાખી ગાયું હતું. આ પછી વિશ્વાસામાન્ય પ્રાર્થના Universal
 pray Tune સીતાર, દીલરૂઆ, મેઝોલીન, શીડલ, સંગીત
 સખમરીન, સુંદરી, બંસી, કાષ્ટતરંગ, જલતરંગ, નલીકાતરંગ, લોહ-
 તરંગ, ઘંટાતરંગ, એવાં બાર જુદાં જુદાં વાદ્યોપર વગાડી સંગીત
 કર્યું હતું. આમાંનાં કેટલાંક વાદ્યો મુંબઈની પ્રજાને તદ્દન
 નવાંજ હતાં, અને જ્યારે ત્યારે વચમાં વચમાં દુગન લેવાતી
 હતી ત્યારે તબલચી સાથે જ્યારે જખરી સરોખરી માસ્તર
 મનહરને થતી ત્યારે શ્રોતાઓ આફરીન થઈ જતા ને તા-
 ણીઓથી વધાવી લેતા. તબલચી પણ પોતાના હલકા પુલ જેવા
 મુલાયમ હાથથી ઠીક મગ આપતો હતો. આ પછી ખમાચ,

અડાના કાનડા, કવાલી, થીએટ્રીકલ ભૂપ વીગેરે જુદી જુદી રાગણી-
ઓનાં ગાયનો મધુર હલકથી એઓએ આલાપ ને પલટા સહીત ગાઈ
જતાવ્યાં હતાં. આમાં પણ હારમોનીયમ પરનો એનો અદ્ભૂત
કાણુ, તબલચી સાથે ચાલતી સરોખરીની રમુજ વીગેરે
વખતોવખત ચાલતાં ત્યારે કમાલ થતી હતી, અને શ્રોતાઓ
અન્યમનીમાં કુખી જઈ હરખથી વધાવી લેતા. સુન્દરી અને
સખમરીન જેવાં દેશી અને અંગ્રેજી વાજંગોનો આલાપ કરવામાં જે
ખુબીથી ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો એ પણ બહુ જાણુવા જેવો
છે. ખીલાગનો તીલ્લાનો સુંદર રીતે ગાયો હતો. શંકરાભરણુ ધંટાતરંગ
સાથે વગાડ્યો હતો. પણ ન્યારે સ્વરપરીક્ષા અને રાગપરીક્ષાના પ્રસંગો
આવ્યા ત્યારે એ ભાઈની કુશળતાનેઈ આનંદ થતો હતો. સંગીતના
ગાયન અને રાગોની સરગમ બનાવવાનું મુશ્કેલ કામ એટલું બધું
સરલતાથી આ ભાઈએ કર્યું હતું કે જે જોઈતકીત થવાનું હતું, અને
ન્યારે હસવાના અને રડવાના ને એવા જુદા જુદા ભાવોના
અવાજને રૂપે સ્વરો કરવામાં આવે છે તેની પણ તરતજ
સરગમ બનાવવામાં આવી ત્યારે ઘણી ખુશાલી ને રમુજ
વ્યાપી હતી. જલતરંગ પર પણ ઘણી સફાઈ અને ઝડપથી કામ
કરી બતાવે છે. આ રીતે આ ઉંમરે, આ લાયક માં મનહરે પોતે
જે પોતાનો અદ્ભૂત કાણુ બતાવ્યો તેથી શ્રોતાઓને ઘણો આનંદ
થયો હતો અને મુંબઈની પ્રજાને આ જોવાની મળેલી તક
માટે સર્વ જણા ધન્યવાદ આપતા હતા.

જલસો ખતમ થયા બાદ પ્રોં બરવેએ સર્વ શ્રોતાઓએ હાજરી
આપી આપેલા ઉત્તેજન માટે સર્વનો આભાર માન્યો હતો, જેનો
શ્રોતાઓ તરફથી શ્રીયુત મનહરરામ હરીહરરામે યોગ્ય શબ્દોમાં પ્રત્યુ-
ત્તર વાળી સંગીતની ખુબી સંબંધી વીવેચન કરી રા. બરવેએ
પોતાના પુત્રને જે શ્રેષ્ઠ લઈ સંગીત કલાનું જ્ઞાન આપવા પ્રયત્ન કર્યો
છે તે માટે ધન્યવાદ આપ્યો હતો.

(૩) જામે જમશેદ.

મુંબઈ, સોમવાર તા. ૧૯-૧૨-૨૧.

બાળ ગવઈયા માસ્તર મનહર બરવેનો સંગીતનો જલસો.

બાળ ગવઈયા માસ્તર મનહર બરવે તરફનો સંગીતનો જલસો ગયા શનીવારે રાતના સર કાવસજી જેહાંગીર હોલમાં થયો હતો. સંગીતના ઉસતાદ ૧૦ વરસના નાના મનહર બરવેએ ગાયન ઉપરનો પોતાનો અથંગ મોહુ પમાડનારો કાશુ દેખાડી આપ્યો હતો. આ જલસામાં ૧૭ આઈટમોનું રસીલુ પ્રોગ્રામ રજુ કરવામાં આવ્યું હતું, જેમાં બેલોફોન યાને ઘંટાઓ ઉપર શ્રોત્ર મારી જુદા જુદા રાગ ઉપજાવવા ઉપરનો આ યુવકલા ઉસતાદનો અથંગ કાશુ જોધ શરોતાજનોએ તાલીઓથી હોલ ધમ-ધમાવી મેલ્યો હતો. સંગીતના પ્રોફેસર જી. જી. બરવેએ સ્વરપરીક્ષા કરી હતી અને તેમાં તેણેનો આ નાનો ઉતસાદ બેટા ફતેહમંદ નીવડ્યો હતો.

હારમોનીયમ વાદનવાલી આઈટમમાં આ બાળ ગવ-ઈયાએ ખમાય રાગણી ગાતાં પોતાની સામે બેઠેલા તબલ-ચીની ઉથલપાથલ અલાપ લઈ મોટી કસોટી કરી હતી, જે જોધ શરોતાજનોને ભારે ગંભીર ઉપજી હતી, ત્યાર પછી ફીડલ, જલતરંગ, સંગીત સખમરીન (નાની વાંસલી જેવું વાજત્ર), ટ્યુબોફોન, તબલા, લોહતરંગ કાષ્ટતરંગ, ઘંટા તરંગ વીગેરે અનેક વાજત્રો ઉપર એક સરખો અદ્ભુત કાશુ બતાવીને સરવેને છક કરી નાંખ્યાં હતાં અને આ નાનકડા ઉસતાદે શરોતાજનોની વાજખી પ્રશંસા મેળવી હતી. આખો જલસો બહુજ ફતેહમંદ નીવડ્યો હતો.

(૪) સાંજ વર્તમાન.

મુંબઈ, તા. ૨૦-૧૨-૧૯૨૧. મંગળવાર.

(૧) માસ્તર મનહર બરવે.

ગયા શનીવારે અત્રેના સર કાવસજી જેહાંગીર હોલમાં જે સંગી-તનો જલસો થયો હતો, તેમાં માસ્તર મનહર બરવે જે એક માત્ર આદ

નવ વરસનો છોકરો છે તેણે પોતાની ગાયન કળાની અદ્ભુત શક્તિ-
થી સર્વ હાજર રહેલાઓનું અતિશય ધ્યાન ખેંચ્યું હતું.
આટલી નાની વયનો છોકરો હોવા છતાં માસ્તર મનહર ખરવેએ કાંઈ
અજબ અમત્કાર કરી બતાવ્યો છે. દરેક વાજાંત્ર ઉપરનો તેનો
અથાગ કાણુ અને તે વગાડવામાં તેની કુશળતા જોઈ સઘળા
છકજ થઈ ગયા હતા. ભારીમાં ભારી વાજાંત્રો તો માસ્તર
ખરવેને મનશે તો જાણે કુછ બીશાતમાંજ નહીં. ખરેખર
વાજાંત્ર કળાની સઘળી શક્તિ જાણે ખુદાએ માસ્તર ખર-
વેમાંજ સુકી હોય એમ લાગે છે, સંગીતના શાખીન આલમ માટે
માસ્તર ખરવેના સંગીત જલસા એક મોટી મોજ સમાન છે.

(૨) માસ્તર મનહર ખરવેના સંગીત જલસા.

માત્ર નવ વરસના છોકરાની ગાયન કળાની અદ્ભુત શક્તિ.

મુંબઈ, તા. ૨૮-૧૨-૨૧.

સર કાવસજી જહાંગીર હોલમાં અત્યાર સુધીમાં માસ્તર મનહર
ખરવેના જે જે જલસાઓ થયા છે તે ધણાજ ફતેહમંદ અને તમા-
શખીનોને અજબખીમાં ગરકાવ કરી નાખનારા પુરવાર થયા છે. એક
છોકરો અને તે પણ માત્ર આઠ નવ વરસની વયનો હોવા
છતાં આશરે ડઝનથી વધુ વાજાંત્રો ઉપર પોતાનો કાણુ ધરાવી
શકે એ કાંઈ નાની સુની વાત નથી. એટલુંજ બસ નથી,
પણ તે જેટલો વગાડવામાં કાબેલ છે તેટલો જ તે ગાવામાં
પણ ઉસતાદ છે. શું તેની હારમોનીઅમ વગાડવાની ચાલાકી
અને શું તેનો ફીડલ ઉપરનો કાણુ ! એક આટલી નાની વયના
છોકરાનો એક કરતાં વધુ વાજાંત્રો ઉપરનો અથાગ કાણુ તમાશખીનોને
અજબખીમાં ગરકાવ કરી નાખે એમાં કશીએ નવાઈ નથી. બેલોફાન
જેવા વાજાંત્ર ઉપર જે ચાલાકીથી માસ્તર મનહર પોતાના નાના સુંદર
હાથ ફેરવે છે તે જોનારને ખરેખર ચકીત કરી નાખે છે. ગાવામાં તો
તે છેક હાજર કરે છે એમ કહીએ તો કશું ખોટું નથી. કારણ કે
તેનો કંઠ ધણાજ મીઠો અને મધુર છે અને જાણે ગાયન દેવી
તેની ઉપર પ્રસન્ન થઈ પડી હોય એમ લાગે છે. દીલરખા અને
સીતાર જેવાં વાજાંત્રો પણ માસ્તર મનહર પ્રણી અચ્છી રીતે વગાડી

શકે છે. એક એક ગાણું પુરું થવા પછી જે જોસભેર તાળીઓથી આ નાના ઉસ્તાદને વધાવી લેવામાં આવે છે તેજ તેની ગાયનકળાની અદ્ભુત શક્તી પુરવાર કરી આપે છે. પીપોરીમાં જે ગીત તે ગાય છે તે ઘણુંજ ધ્યાન ખેંચે છે; અને તે વગાડવા કરતાં તો જે રીતે તે દમ ઉપર રાખી શકે છે તે ઘણુંજ વખાણુને પાત્ર છે.

(૫)

ભારત.

મુંબઈ, મંગળવાર. તા. ૭-૨-૨૨.

માસ્ટર મનહર બરવે-

તેમનો સંગીત પરનો ભારે અદ્ભુત કાણુ.

માસ્ટર મનહર બરવેની સંગીતની અતીશય ભારે કુશળતાની તારીફમાં શું લખવું અને શું બાકી રાખવું એ અમે સમજી શકતા નથી. મુંબઈના તખ્ત પર એ ફક્ત નવ વરસના બાલકે તેર વખત દેખાવ દીધો છે અને હર વખતે તેઓએ અબ્બ-ચળીથી દંગ કરી નાખનારા અને ભારે ઓચંચો પમાડનારા સંગીતના ખચીતજ અદ્ભુત પ્રયોગો અને પરાક્રમે કરી દેખાડી કેવલ સંગીત શોખીન આલમને આંજી નાંખી છે ! માસ્ટર મનહર જેવો બાલક સંગીતના સઘલા ઈન્સ્ટ્રુમેંટો પર કાણુ ધરાવે છે. “અસાધારણુ” એ શબ્દ એવા કાણુ માટે પુરતો નથી અને તેમાં અમે કહીશું કે તે હિમાલયન કાણુ ધરાવે છે તો તેમ કેહેવામાં અમે સહેજખી અતીશયોક્તી કરતા નથી. એ છોકરાના ગયા રવીવારના જલસામાં કાલબાદેવીની એડવર્થીએટરમાં ભેગા મળેલા શોખીન તમાશખીનોએ નાના બુલકાંની ઓચંચો પમાડનારી સંગીતની શક્તી જોઈ આખો વખત “વાહ વાહ” પુકારતા હતા. માસ્ટર મનહર પોતામાં કાંઈ એવું તો સંગીત કળાનું આફલાતુન જોડાણુ ધરાવે છે કે ભાગ્યેજ કોઈ બીજે જોવામાં આવે. સંગીતની બાબદમાં એકેએક વાજાંત્ર પર સરસમાં સરસ કાણુ ધરાવેલા, રાગરાગણીનો ભેદ સમજવો, જુદા જુદા રાગોની પછી સમજ ધરાવવી; તે સાથે અતીશય સુરીનું ગણું અને હલકે રાખવો એ બધું સામદું એક જવામાં હોય એ પ્રજામાં કોઈ માનવા ના પાડે તો, અમે ભાર મેલીએ

કહીશું કે આ જીવું તેનામાં ધણાંજ ચહડતાં પ્રમાણમાં માસ્તર મનહરમાં અમે જોયું છે.

નવ વરસના એ છોકરાને તમે વગાડતાં જુઓ તો ભલા તબલખી શરમમાં પડે અને હારમોનીયમ પર તમે જે એના નાજુક આંગળાઓ વીજલીને ઝડપે દોડતાં જુઓ તો તમે હારમોનીયમ વગાડવાનુંખી ભુલી જાઓ, આવો અદ્ભુત-બલકે મોજેની રૂપી શક્તી ખુદરતી રીતે બક્ષેશ પામેલોજ માણસ ધરાવી શકે અને કાંઈગી શક વગર માસ્તર મનહર એક ખુદરતી બક્ષેશ પામેલોજ બાળક છે, બલકે આગળ વધીને કહીશું કે તે સંગીત દેવીનો અવતારજ છે. એની આટલી બધી હદ-બાહરની શક્તિને લીધે તો એને આખાં હિંદુસ્તાનના મોટા મોટા રાજ-વંશીઓ તરફથી સોનાના ચાંદો ઢગલાબંધ મળ્યા છે. અમે કહીશું કે સોનાનો ચાંદ તે માસ્તર બર્વેની કુશળતા આગળ કુછ બીશાદમાં નથી, એને તો હીરાજડીત ચાંદોની બક્ષેસ થવી જોઈએ. માસ્તર મનહરને જ્યારે એ વરસનો બાલક હતો ત્યારથીજ એને એમના પિતાએ સંગીતમાં નાંખ્યો હતો અને કુદરતી બક્ષેશને લીધે તે આજે આટલો બધો પ્રકાશી રહ્યો છે.

એમના પિતા પોતાના બે બાળ બળ્લનાને લઈ તે યુરોપ અને અમેરીકાના પ્રવાસે જનાર છે અને તેમાં તેવણને ફતેહજ મલશે એમ અમે નક્કીપણે માનીએ છીએ.

આવતે રવીવારે મોપલાઓના ફૂંડ માટે માસ્તર મનહર કાવસજી જેહાંગીર હોલમાં ખાસ જલસો કરનાર છે, જે વેળાએ તમાશખીન આલમથી હોલ ચીકાર ભરાઈ જાય તેમાં નવાઈ નહીં.

(૬) મુંબઈ સમાચાર.

મુંબઈ, તા. ૧૯-૧૨-૨૧. સોમવાર.

(૧) માસ્તર મનહર બર્વેના સંગીતના જલસા.

નવ વરસના બાળકનો સંગીત ઉપર અદ્ભુત કાબુ. તેને એનાયત થયેલા સુવરણ પદકો અને સંગીતને લગતી પદવીઓ.

જાણીતા સંગીત શાસ્ત્રી મી० જી० જી० બર્વેના પુત્ર માસ્તર મનહર બર્વેએ ગયા શનિવારે રાતે તથા ગઈ કાલે સાંજે અત્રેના

સર કાવસજી જહાંગીર પચ્ચલીક હોલમાં શ્રીતાજનોની મોટી હાજરી વચ્ચે સંગીતના જલસા રજુ કર્યા હતા, જે ઘણા ફતેહમંદ નીવડ્યા હતા. માસ્ટર મનહર બરવે જેની ઉંમર ફક્ત નવ કે દસ વરસનીજ છે તેણે શરૂઆતમાં કુમારી નરમદાની સાથે તાન પલટા સાથે ઇશ્વર-સ્તુતી કારી રાગમાં રજુ કરી હતી, એ પછી તેણે વિશ્વસામાન્ય પ્રાર્થનાની અંગ્રેજી તરજ, સીતાર, દીદરૂઆ, મેઝોલીન, શીડલ, સંગીત સબમરીન, સુન્દરી, ઍસી, કાષ્ટતરંગ, જલતરંગ, નસિકાતરંગ, લોહતરંગ અને ઘંટાતરંગ એ બાર વાજત્રામાં વગાડી હતી અને એ વાજત્રા ઉપરનો પોનાનો કાણુ બતાવી આપ્યો હતો. તે પછી તેણે દારમોની-અમ ઉપર બેસી ખમાચ અડના, કચાલી, અને નાટકી ચીન્ને એવી તો સરસ રીતે રજુ કરી હતી કે જેથી શ્રીતાજનોએ તેને તાળીઓથી વધાવી લીધો હતો અને આવીજ રીતે સંગીત સબમરીન, સુન્દરી અને શીડલમાં પણ જુદા જુદા રાગ રાગણી રજુ કરી તેની ઉપરનો પણ પોતાનો અદ્ભુત કાણુ દેખાડી આપ્યો હતો અને નાના બાળકને પણ યોગ્ય રીતે કેળવણી આપવામાં આવે તો તે કેવું નિપુણ નીવડે છે તેનો ખ્યાલ હાજર થયેલાઓને આપ્યો હતો. આ પછી તેણે પોતે સ્વર તથા રાગ ઓળખવામાં તેમજ તબલાં વગાડવામાં ઘણુ કેવી નિપુણતા મેળવી હતી તે શ્રીતાજનોને પ્રત્યક્ષ દેખાડી આપ્યું હતું અને સઘળાઓ તેની આટલી નાની ઉંમરમાં સંગીતના વિષયમાં મેળવેલી નિપુણતા માટે આશ્ચર્યચકીત થઈ ગયા હતા.

જલસાના પ્રોગ્રામના બીજા ભાગમાં મી० જી० જી० બરવેએ આ સંગીતના જલસામાં હાજરી આપી માસ્ટર મનહર બરવેને ઉત્તેજન આપવા માટે સઘળાઓનો આભાર માન્યો હતો તથા માસ્ટર મનહરને હિંદુસ્તાનના સઘળા ભાગોમાં સંગીતના ઉસ્તાદો તેમજ હિંદુ યુનિવર્સિટી, જુદી જુદી કોલેજો વગેરે તરફથી સંગીતની તેની કુશળતા માટે આપવામાં આવેલાં સુવર્ણપદક તથા સંગીતને લગતી પદવીઓના સંબંધમાં વિવેચન કર્યું હતું તથા તેઓ થોડા વખતમાં અમેરીકા ખાતે જઈ લાંના સંગીતના ઉસ્તાદો વચ્ચે પણ માસ્ટર મનહર બરવેની સંગીતની નિપુણતા રજુ કરવાનો ઇશદો રાખે છે એમ જણાવ્યું હતું.

એ પછી માસ્ટર મનહરને તેની સંગીતની નિપુણતા માટે મી० મથુરદાસ ગોકળદાસ તરફથી એક સોનાનો ચાંદ એનાયત કરવામાં

આખો હતો તથા મહારાષ્ટ્ર મંડળ તરફથી તેને “ સંગીત સમ્રાટ ” (સંગીતના મહાન આદર્શાલ) ની પદવી આપવામાં આવી હતી.

આદ જલસાનો કાર્યક્રમ આગળ ચલાવવામાં આવ્યો હતો અને માસ્ટર મનહર પોતે હારમોનીઅમ ઉપર બેસી હુમરી, ગજલ અને હૈરવી પોતાના કોમળ અને મધુર કંઠથી તાન પલટા સાથે ગાઈ શ્રોતાઓનાં મનરંજન કરી તેમની ભારે પ્રશંસા મેળવી હતી.

(૨) માસ્ટર મનહર બરવેનો સંગીતનો જલસો.

મુંબઈ, તા. ૨૬-૧૨-૨૧.

તેને મળેલો એક વધુ સોનાનો ચાંદ.

જાણીતા સંગીતશાસ્ત્રી પ્રોફેસર ગણુપતરાવ ગોપાલરાવ બરવેના પુત્ર માસ્ટર મનહર બરવે જેની ઉંમર માત્ર નવ કે દશ વરસનીજ છે અને જેને તેની સંગીત વિદ્યાની કુશલતા માટે હિંદુ યુનીવર્સિટી, ભુદી ભુદી કોલેજને અને સંગીતની કોન્ફરન્સો વગેરે તરફથી સોનાના ચાંદો, સંગીતને લગતી પદવીઓ અને પ્રમાણપત્રો મળેલાં છે. તેણે ગાઈકાલે સાંજે સર કાવસજી જહાંગીર પબ્લીક હોલમાં સંગીતનો એક વધુ જલસો કર્યો હતો જે વેળા આખો હોલ પ્રેક્ષકોથી ચીકાર ભરાઈ ગયો હતો. તેણે સંગીતના ભુદાં ભુદાં વાજત્રો તેમજ તબલાં વગાડી તેની ઉપરનો પોતાનો અદ્ભૂત કાણુ દેખાડી આપ્યો હતો. તેમજ ભુદી ભુદી રાગરાગણીઓ ગાઈ સંગીત વિદ્યામાં મેળવેલી પ્રવીણતાનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો આપ્યો હતો. જલસાના પ્રોગ્રામના બીજા ભાગમાં પ્રોફેસર ગણુપતરાવ બરવેએ હાજર થયેલાઓનો આભાર માન્યો હતો અને માસ્ટર મનહરને મળેલા સોનાના ચાંદો અને પ્રમાણપત્રો વીગેરે બાબે વિવેચન કર્યું હતું. સાંતાક્રુઝવાળા મી. નરોત્તમદાસ ભાણુજી તરફથી એ વખતે માસ્ટર મનહર બરવેને એક વધુ સોનાનો ચાંદ આપવાનું જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું જે માટે પ્રોફેસર ગણુપતરાવ બરવેએ તેમનો આભાર આપ્યો હતો. આદ જલસાનો બાકીનો કાર્યક્રમ પુરો કરવામાં આવ્યો. આદ સભ્યોએ વિસર્જન થયા હતા.

(૭)

પ્રજા મિત્ર.

મુંબઈ, મંગળવાર તા. ૨૦—૧૨—૨૧.

(૧) બાળ ગવઈયા માસ્ટર બરવેનો સંગીત જલસો.

જુદાં જુદાં વાજાં ઉપર તેનો ઉમદા કાણુ.

માસ્ટર મનહર જી. બરવે જે માત્ર નવ વરસનો એક બાળ ગવઈયા છે અને જેનામાં કુદરતી સંગીતની બક્ષેસ હોય એમ તેના જલસા પરથી સાફ માલમ પડી આવે છે. તેણે પોતા તરફના એક સંગીતનો જલસો ગયા શનીવારે રાત્રે સર કાવસજી જેહાંગીર હોલમાં રાત્રે ૯ વાગે કર્યો હતો.

માસ્ટર બરવે હિંદુસ્તાનતા બાજીતા શહેરામાં ફરી રાગ મલ્હારાગના મન ઉપર ઉમદા છાપ પાડી અનેક સોનાના ચાંદો મેળવવા ભાગ્યશાળી થયો છે. જેમાંના ખુદ ચાંદ ઇડીયા મ્યુઝીક કોન્ફરન્સ તરફના બે ચાંદો છે. આ ઉપરાંત તેને સંગીતની અનેક પદ્ધતિઓ આપવામાં આવી છે. અને ગયા શનીવારની રાત્રે થયેલા તેના જલસાથી ખુબ ચર્ચાને બાજીતા માલ માલેક મીઠ મયુરાંદાસ ગોકલદાસે તેને એક સોનાનો ચાંદ અર્પણ કરવાનું જાહેર કર્યું હતું. માસ્ટર બરવેનો ગાયનો ઉપર અને વાજાં ઉપરજી કાણુ છે, એટલુંજ નહીં પણ તે ઝટ સ્વરો પારખી શકે છે. આ ઉપરાંત તેને સંગીતને લગતા પુછવામાં આવતા કુશલો; તાન અને તાલોની માહેતી, રાગો ઉપરનો કાણુ, એ સઘળું ઝટ વારમાં પારખી અને કહી શકે છે. આ ઉપરાંત કુદરતી બક્ષેસને લીધે તે ગવઈયાઓ કેટલીક વેળા સંગીતમાં તાનો બ્યારે લેછે ત્યારે તેઓ ભુલમાં કેટલીક વેળા જે સ્વરો મારે છે તે પણ ઝટ પારખી તેમની ભુલ પકડી શકે છે. આ ઉપરાંત કોઈ પણ રાગમાં ગવાતાં ગાયનની “ સ. રે. ગ. મ. ” તે ઝટ બનાવી આપે છે એવો મજબૂત કાણુ તે ધરાવે છે. માસ્ટર બરવેએ દેખાડેલો ઉમદા કાણુ ત્યાં હાજર રહેલાઓએ જોઈને એકે અવાજે તેનાં વખાણુ કર્યાં હતાં.

આ નાનકડો બાળક થોડુંકમાં યુરોપ અને અમેરીકાના પ્રવાસે જનાર છે. જ્યાં હિંદી વાજાં ઉપર તે પોતાનો અદ્ભુત કાણુ દેખાડી

ત્યાંના ઉસ્તાદોને “ હારમની અને મેલોડી ” નાં તકરારી સવાલો માટે ચેલેન્જ કરી હિંદી સંગીતમાં “ હારમની ” આવી શકે છે એમ તે સાબિત કરી આપનાર છે. આ કામમાં જાણીતા શહેરી સર કાવશજી જહાંગીરે તેને મદદ આપવા કબુલ્યું છે.

(૨) બાળગવધયા માસ્તર બરવેનો એક વધુ કોન્સર્ટ.

વાણંત્રો ઉપર તેણે દેખાડેલો પોતાનો કાળુ. તા. ૨૮-૧૨-૨૧.

બાળ ગવધયા માસ્તર મનહર બરવે જે પોતાની માત્ર નવ વરસની ઉંમરમાં પોતે મેળવેલા જુદા જુદા વાણંત્રો ઉપરની તારીફ લાયક કાળુને લીધે આજે સધળાનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યા છે. તેને મુંબઈમાં કરવા ધારેલા પોતાના કોન્સર્ટમાંનો એક વધુ કોન્સર્ટ ગયા શનીવારના રાત્રે સર કાવશજી જહાંગીર હોલમાં કાઢ્યો હતો જે વેળા આગલા કોન્સર્ટો માફક તમાસખીનાથી આખો હોલ ભરાઈ ગયો હતો.

આ નાનકડા બાળ ગવધયાને સમજવાને સંગીતની શોખીન આલમ તો શું પણ જુદા સંગીતના ઉસ્તાદો પણ હાજર થાય છે એજ એની લાયકાતનો મજબુત પુરાવો છે. જુદા જુદા વાણંત્રો ઉપર પોતાનો કાળુ ધરાવવા ઉપરાંત તે પોતાના ગળા ઉપર પણ સારો કાળુ ધરાવે છે. આ ઉપરાંત તેને સંગીતના શાસ્ત્રનું પણ બહુજ અચ્છું જ્ઞાન છે. તે બાળ ગવધયો ઝટવારમાં રાગો પારખી શકી ક્યાં ક્યાં લુલો થઈ છે, ક્યાં સુરો ખોટા લાગે છે, ક્યાં તાનો ભેટી વેળા લુલો ક્યાં થાય છે. તે સારી રીતે બતાવી આપે છે. ઝટવારમાં ગાયનોની સરગમ ખોલી જાય છે. અને ગાયનો ચાલતી વેળા તબલાના ઢોકા તબલચી ખોટા મારે છે તો તે ચપ દેતો પકડી પાડે છે.

વાણંત્રો ઉપર તેનો કાળુ કંઈક અજબ પ્રકારનો કાળુ છે અને તે જલતરંગથી તે સીતાર જેવા મુશ્કેલ વાણંત્રો ઉપર સહેલાઈથી પોતે રમી શકે છે. આ નાનકડા બાળકની છાતી કેટલી મજબુત હોવી જોઈએ તે જ્યારે તે વાંસળી, કે સખમરીન યા સુંદરી વગડી જુદા જુદા રાગોમાં ગાયનો જ્યારે ગાય છે તે ઉપરથી માલુમ પડે છે. વાયોલીન ઉપર તે જેટલી સહેલથી રમે છે તેટલીજ સહેલાઈથી તે મૅન્ડોલીન ઉપર પણ રમી શકે છે.

હાર્મોનીયમ ઉપર આ બાળક જ્યારે જુદી જુદી નોટેશન વગડે છે ત્યારે તબલચીને તે કેટલી કાપ ખવાડે છે તેનો ખ્યાલ નજરે નજર જોનાર યા સમજનારનેજ મળી શકે છે.

આ બાળ ગવધ્યાના પોતાના આવા સુંદર હુન્નરના કાણુનેલીધે તેને જુદા જુદા મંડળો તરફથી જુદી જુદી પદવીઓ તેમજ સોનાના ચાંદો એનાયત કરવામાં આવ્યા છે. જે સધળાને તે લાયક છે એમ તેના કોન્સર્ટોમાં હાજરી આપવાથી સાઈ માલમ પડી આવે છે.

માસ્ટર મનહર ખરેખરે વિષે એવું કહેવામાં આવે છે કે તેણે પોતાની સંગીતની કેળવણી ત્રણ વરસની નાનકડી ઉમરથી શરૂ કરી હતી. અને ચાર વર્ષની ટુંક મુદતમાં યાને સાત વર્ષનીજ ઉમરમાં તે સંપાદન કરી જુદા જુદા મુલકોમાં ફરી પોતાનો હુન્નર દેખાડ્યો હતો અને હાલમાં મુંબઈમાં પોતાના હુન્નરનો લાલ આપવા થોડોક વખત રહેનાર છે.

(૮)

ઈન્સાફ.

મુંબઈ, શુક્રવાર તા. ૧૦-૩-૨૨.

સંગીત એ પણ માણસનો ખોરાક છે.

દસ વરસના બાળકે આજે મુંબઈ નગરીને અજાયબીમાં ગરકાવ કરી નાંખી છે. આજ એક મહિના થયાં એપોલો બંદર સામેના સર કાવસજી જહાંગીર હોલમાં દર રવીવારે ગાયન અને સંગીતના જલસા થાય છે. દુનિઆમાં હસ્તી ધરાવતાં દરેક વાજાંત્ર જેવાં કે હાર્મોનીયમ, સિતાર, દિલરૂબા, ફિડલ, મેન્ડોલીન, બંસી, જલતરંગ, કાષ્ઠ તરંગ, ઘંટાતરંગ, સીટી, સુંદરી, તબલા, સંગીન સખમરીન, વગેરે વગેરે.

આ દશ વરસની વયનો નાજુક છોકરો તમામ પ્રકારનાં વાજાંત્રો વગાડવાની એવડી હિંમત ધરાવે છે કે સારા સારા નામીયા ઉસ્તાદોની ઉસ્તાદી આ ઠેકાણે ચક્રર ખાય છે.

બાળકની ઉમર કેટલી ? અને સંગીત અને વાજાંત્ર ઉપર કાણુ કેટલો તેજ માણસને અજાયબી પમાડે છે. ખરેખર માસ્ટર મનહર ખરેખરે ખુદા અલીશ વીના બીજી કંઈ પણ નથી. હવે

જેનાર પિતાના મુખે આફ્રિકાના શબ્દો ઉચ્ચાર્યા વગર રહી શકતો નથી.

જે તમે આ માસ્ટર મનહર બરવેનો જલસો નહિ જોયો હોય તો જરૂર એક વાર તો જોવા સુકશો નહિજ.

(૯) પારસી સંસાર.

કરાંચી, તા. ૩૧-૫-૧૯ શનીવાર.

સંગીતના અદ્ભુત જલસા.

કરાંચીની પ્રજાને એક અમુલ્ય તક.

કરાંચીની પ્રજાને એક અદ્ભુત બનાવ નજરોનજર જોવાની હાલ તક મળી છે. અત્રે માસ્ટર મનહર બરવે નામનો સાત વર્ષની વયનો એક બાળક ગવૈયો આવેલો છે જે ગાયન, હારમોનીયમ, સિતાર, દિલ રૂબા, ફિડલ, મેંગીલીન, તબલાં, બંસી, જલતરંગ, સ્વર પરીક્ષા, રાગ પરીક્ષા, વગેરેના અદ્ભુત કામો કરી બતાવવા માટે જાણીતો છે. આ બાળકનો ગાયન, વાદન, સ્વર, તાલ અને રાગ ઉપર અદ્ભુત કાબુ જણાય છે અને હિંદના જુદા જુદા ભાગમાં થયેલા જલસા વેળા આ માસ્ટર બરવેને સાંભળવાની તથા જોવાની લોકોએ એટલી બધી તુટા તુટ પાડી હતી, કે કરાંચીમાં પણ આ બાળક ગવૈયો સાંઝે ધ્યાન ખેંચશે એમ માનવાને કારણ રહે છે. આ બાળક ગવૈયાએ ગઈ કાલે અમારી ઓરીસમાં મુલાકાત આપી હતી અને તેનું નાજુક બદન અને બહુ-કલો દેખાવ જોતાં તે જે અદ્ભુત કામો કરી બતાવે છે તે ઉપરથી ઈશ્વરની કરામત માટે આપણને ખચીત અજબબી લાગે છે. આવતા શનિવાર અને રવિવારે (૩૬૮ બેજ દીવસ) થીમેસોરીકલ સોસાયટીના હોલમાં રાત્રે ૮:૦૦ કલાકે કરાંચીવાસીઓને આ બાળ ગવૈયાને નીહાળવાની અને સાંભળવાની તક મળશે અને તેની વિખ્યાતી તરફ જોતાં જલસાની ટીકાએ ઉપર અત્યાશંકાજરોડો પડે એ બનવાજોત હોવાથી તાકીદે સીટો રીઝર્વ કરવાની જાણ કરી દેવી બાકી જાય નહીં. ટીકાએ પારસી થીએટર ઘરેના નાજુક સુધી

વાળા મહાનમાંની સંગીતશાળામાંથી મળશે. આજના અંકના પીકચર-
વાલા પેજમાં પ્રગટ થયેલી જાહેર ખબર ઉપરથી એ સંબંધી વધુ
વીગત મળી શકશે,

(૧૦)

હિતેચ્છુ.

કરાંચી, તા. ૭-૯-૧૯૧૯.

એક કળાવિદ્યાનીની કદરદાની

માસ્તર મનહર બરવેને સુવર્ણ ચંદ્રકની લેટ

ઝોન. મી. હરચંદ્રરાયના પ્રમુખપણા નીચે થએલો મેલાવડો.

માસ્તર મનહર બરવે જેની સંગીત વિદ્યા અને કળાની અદ્ભુત
શક્તિઓ વિષે હિતેચ્છુમાં અગાઉ કેટલુંક વિવેચન આવી ગયું છે તે
અલૌકીક પ્રતીભાશાળી બાળ ભાસ્કરની ચમત્કારીક શક્તિઓ છેલ્લા
કેટલાક માસમાં કરાંચીમાં બહોળા નગરજનોને પ્રત્યક્ષ થવાથી પ્રસન્ન
થએલી કરાંચીની પ્રજા તરફથી માસ્તર મનહર બરવેને એક સુવર્ણ
ચંદ્રક તથા પર્સ, તથા માસ્તર મનહરની બહેન નીર્મળા (જે મનહર
કરતાં ૨-૩ વરસ મોટી છે જેને પણ સગ પરીક્ષાની અલૌકીક કુદરતી
બક્ષીસો મળેલ છે) તેને સ્વર પરીક્ષા માટે એક લેકેટવાળી સુવર્ણ
સાંકળી અર્પણ કરવાનો મેળાવડો ગયા શનીવારે થીઓસોરીકલ સોસાયટી
ના હોલમાં ઝોન. મી. હરચંદ્રરાયના પ્રમુખપણા નીચે થયો હતો. આ
મેળાવડા માટે કરાંચીની તમામ કેમોના અમગણ્ય અહરથો તથા અન્ય
સગજનોના એક મોટા સમુદાયને શેઠ ગુલામઅલી ચાગલા, મી. જમશેદ
ઝોન. આર. મહેતા, શેઠ લોકામલ ચેલારામ, શેઠ શીવરત્ન જોરધનદાસ
મોટા, શેઠ વિશ્વામ નરસી, મી. હીરદારામ મેવારામ, શેઠ પ્રીદાલુસેન એમ
કવેટાવાળા, પ્રેફેસર એચ. એલ. લાગુ, તથા મી. હાસાસીંગ ટહેલસીંગ
વિગેરે અહરથોની સહીઓવાળા આમંત્રણથી નોતરવામાં આવ્યા હતા.
શરૂઆતમાં માસ્તર મનહર જેની ઉંમર ૭-૮ વરસની છે તેને ઝોન.
મી. હરચંદ્રરાયના બોળામાં બેસાડીને તેની પાસે મીસ નીમળા સાથે
કરાંચીના કેટલાક અમગણ્ય અહરથો અને પ્રેફેસર બરવેનો ફોટો લેવાયો

હતો. તે પછી મેળાવડાનું કામ શરૂ થયું હતું, જે વખતે મનહરે તેની શક્તિઓનું સ્વરૂપ દર્શન સભાજનોને થવા પુરતું ગાયન વાદનનું કામ હારમોનીયમ, સીતાર, દીલરૂબા, મેન્ડોલીન, બંસી, જલતરંગ તથા તબલા-ઓ ઉપર કરી બતાવી સભાજનોને તેની કદરનાશીની યથાર્થતાનું જ્ઞાન કરાવ્યું હતું. બાળક મનોહરની આવી શક્તિઓની કદર તરીકે કરાંચીની પ્રજા તરફથી અર્પણ કરવાનો સુવર્ણ ચંદ્રક એક બેટની રકમની પસંદ સાથે ઓન. મી. હરચંદરાયે તેને અર્પણ કર્યો હતો. તેની સાથે તેની બહેન નીર્મળાને પણ સ્વર પરીક્ષાની કદર તરીકે યોગ્ય અક્ષરો કાતરેલા લોકેટવાળા સાંકળા તેણીને અર્પણ કરી હતી. તે અર્પણ કરતાં ઓન. મી. હરચંદરાયે આ બંને બાળકોની શક્તિઓ કેટલી અદ્ભુત છે તે પર રસીક વિવેચન સંગીતના જ્ઞાતાની દ્રષ્ટિથી કર્યું હતું અને એ બક્ષીસો તેમનાથાં માતા પીતાની શક્તિઓને લીધે ઉતરી આવેલ છે તે દર્શાવતાં પ્રેફેસર બરવેની સંગીતની કુશળતાનું સુચન કરી પ્રેફેસર બરવે તથા માસ્તર મનહર બરવેએ તેમના જલસાઓથી કરાંચીની પ્રજાને જે અપૂર્વ આનંદ પ્રાપ્ત કરાવ્યો હતો તે માટે આભાર દર્શાવ્યો હતો અને પ્રેફેસર બરવે અને માસ્તર મનહર બરવેનું બીજું ઉત્તેજન આપી કૃતજ્ઞતા દાખવવા કરાંચીવાસીઓને બલામણુ કરી હતી. માસ્તર મનહરે પોતાની મીડી વાણીમાં કરાંચીએ પોતાના તરફ દર્શાવેલા અસાધારણ પ્રેમ અને માન માટે આભારના શબ્દો કહ્યા પછી પ્રેફેસર બરવેએ કરાંચીના નગરજનો માટે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માન્યો હતો. તેમજ તેમને સહાય આપનારાઓમાંના શેઠ હીરદારામ, શેઠ લોકામલ, મી. જમશેદ વિગેરેનો પણ ખાસ ઉપકાર માન્યો હતો. બાદ પ્રેફેસર બરવે જેઓ દીલરૂબાને બળવવામાં અદ્વિતીય કુશળતા ધરાવે છે. અને જેમની હરીફાઈ કરી શકે એવા દીલરૂબા બળવનારાઓ કરાંચીમાં જવલેજ કાઢી વરસો થયાં આવેલ હશે, તેમણે દીલરૂબા ઉપર બેચાર સુંદર ચીજો સભાજનોને સંભળાવ્યા પછી હાર તોરા અપાયા બાદ સભા વીસર્જન થઈ હતી.

(૧૧) ચિત્રમય જગત. (પૂના.)

જુન. ૧૯૨૨.

સંગીતશાસ્ત્ર પ્રવીણ કુમાર મનહર ખરવે.

માત્ર દશજ વર્ષની વયના આ સંગીતશાસ્ત્ર-પ્રવીણ કુમાર મનહર ખરવેની ગાયન પદુતાએ પૂનાની રસીક પ્રજાનાં હૃદયને આકર્ષી લીધાં છે. માસ્ટર ખરવેની અદ્ભુત શક્તિથી લોભાઈને અત્રેના શ્રીમહાવીર મિત્રમંડળે તેમને એક સુવર્ણ પદક-સોનાનો ચાંદ-અર્પણ કરી લાયકની લાયક કદર કરી છે. અમે પણ આ ભારતીય સંગીત-સમ્રાટનું અ-લિનંદન કરી તેમનું અલિપ્ત ઇન્દ્રીએ છીએ.

(૧૨) રંગૂન સમાચાર.

તા. ૧૬-૫-૨૩.

સંગીત અને વાજાંત્ર વીધાના બાળ-ઉસ્તાદ

માસ્ટર મનહર ખરવે.

સંગીત અને વાજાંત્રની કળામાં નાની વયમાં અદ્ભુત ઉસ્તાદી મેલવવા માટે આખા હિંદુસ્તાનમાં ભારે નામના મેલવનાર માસ્ટર મનહરના સંગીતના જલસા ગયા શની અને રવીવારે રંગૂનમાં-ન્યુબીલી હોલમાં થયા હતા. જે વખતે સંગીત અને વાજાંત્ર રસીક રંગૂનવાસી-ઓનો મોટો દરોડો ન્યુબીલી હોલ પર પડ્યો હતો. દશ વરસની ઉમ્મરનો સુકુમાર બાલક સુર, રાગ, રાગણી, તાલ, લય વગેરેનું જ્ઞાન મેલવી સંખ્યાબંધ વાજાંત્રો ઉપર પુરી ફતેહમંદ રીતે વગાડી અને ગાઈ શકે એ વાતજ ધણુઓને મન નવી નવાઈની જણાઈ હશે, અને કેટલાકોએ તેમાં કંઈ અતીશયોક્તી પણ કહી હશે, પરંતુ એકવાર જેઓએ માસ્ટર મનહરનું સુમધુર સંગીત સાંભળ્યું હશે, એકવાર જેઓએ સીતાર, સારંગી, દીલરૂબા, હારમોનીઅમ અને બીજા સંખ્યા-બંધ વાજાંત્ર ઉપર તેના ઉસ્તાદીબરયો હાથ જોયો હશે, એકવાર જેઓએ તેના સુર, રાગ, રાગણી તાલ, લય વગેરેના અદ્ભુત જ્ઞાનનો અનુભવ કરવાની તક મળી હશે તેઓના મનમાં તેની અદ્ભુત શક્તી વીશે

એક ક્ષણને માટે પણ ભાગ્યેજ શંકા ટકી શકશે માસ્તર મનહરનું સંગીતને ગમે શનીવારે થયેલો જલસો પુરેપુરો ફોલોઅપ રીતે ઉતર્યો હતો એમ કહેવામાં કશી હરકત નથી. માસ્તર મનહરે તે દીવસે ડાહ્યા વાજાંત્રા ઉપર પોતાનું હસ્ત કઉશલ્ય બતાવ્યું હતું અને કેટલીક ઉસ્તાદી રાગ રાગિણીઓ તાલ લય અલાપ સહીત ગાઈ બતાવી મોટા વરગને આશ્ચર્યચકિત કરી મુક્યો હતો. જે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાને માણસોને વરસોના વરસો જોઈએ છે અને જે વિદ્યા સિદ્ધ કરતાં કરતાં કેટલાકને ધરમ ખાખ થઈ જતા જોયા છે તે વિદ્યા દશ અગીઆર વરસના નાના બાલકે સિદ્ધ કરેલી જોઈ અમોને તે બાલક માટે માન ઉત્પન્ન થાય છે; તે તરફ જાણ છુટે છે, તેના તરફ પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. અને એ રત્ન હીંદુસ્તાનમાં અમારા દેશમાં પાકવા માટે અમોને આનંદ, અને અભીમાન થયા વગર રહેતું નથી. અમે તેને આ દીશામાં હજૂ વિશેષ પ્રગતી ઇચ્છીએ છીએ. મીસ નર્મદા કે જે માસ્તર મનહરનાં બેન છે તેમણે સંગીત અને વાજાંત્ર વીણમાં કેવી પ્રવીણતા મેલવી છે તે જાણવાનો લાલ પણ આ જલસામાં આપવામાં આવ્યો હતો. બેન નર્મદા જ્યારે પોતાના સ્વરનો પરીચય કરાવે છે તથા પોતાના સુલલિત કંઠે હારમોનીઅમપર ગાય છે ત્યારે તેમના તરફ કેવલ પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થયા વીના રહેતો નથી. માસ્તર મનહરની સઘળી ઉસ્તાદીનો ચીતાર આપણે અશક્ય છે. તેની ખરી ખુબી પોતે સાંભળ્યા વીના ભાગ્યેજ આવી શકે એમ છે આવતા શનીવારે અને રક્ષીવારે પણ તેઓના જલસા સવાના છે જે વખતે નવો પ્રોગ્રામ રાખવામાં આવ્યો છે. આશા રાખવામાં આવે છે કે રંગુતતી પ્રજા તેનો લાભ લેવાની સુવર્ણ તક છોડશે નહીં.

(૧૩) બરમા વર્તમાન.

સુકક મસાહુર મનહર.

રંગુન, તા. ૨૦-૫-૨૩.

મનહર બરવેના નામથી રંગુનની પ્રજા તે હવે અજાણી નહિ હોય. નાનકડી વયનો બાળક-જેને વમેજદ અને અજાણી દલ મુખ

કંઈ ન ગણે-દશ વર્ષનું બાળક જેને સંસારના સુખ દુઃખ જોઈએ
અથવા કળા કૌશલ્યનું લગારે લાન ન હોઈ શકે, જેને માત્ર રમવા
ખેલવાનું, થોડે ઘણે અંશે ભણવાનું, અને ખાસાપીવાનુંનું કુદરતી
નિયમાનુસાર આવડે, જેને સંગીત શું, વાજિંત્ર શું, આભાસ શું, એક
તાન શું, વિગેરેનું જરાયે જ્ઞાન ન હોય, બદકે ન સંભવી શકે, એવા
અજ્ઞાન બાળકની સર્વ જગતમાં દુર્લભ, અતિ કહિત અને મહન ગણાતા
સંગીતસાસ્ત્ર વિષેની નિપુણતા વિશ્વવિખ્યાત આયકોત્તેયે તાત્કાલ બનાવે
મહાન ડહાપણનાં ભંડાર, વિદ્વાતાની વસતિ જેવા પુખ્ત ઉમરનાં વ્યવ-
હારક મનુષ્યોને આશ્ચર્યમાં ગરકાવી દે, નિર્દોષ અણુસ્ફુટ બાળકથી
મ્હોટી મ્હોટી કળાઓમાં નૈપુણ્ય મેળવાય છે, એવું જગતના મહાવીરો
સમક્ષ સાખીત કરી આપે, એ સર્વ ક્ષણ ગુપ્ત રહેલા દૈવી અંશના
પ્રભાવનું લાન આપે છે. કુદરતની કૃતિ અકલિત છે, એ વાત નિર્વિવાદ છે.

x   x   x   x   x

જે કળામાં નિષ્ણાત બનવા મ્હોટી વયના પુરૂષો વર્ષો પર્યંત
અથાગ શ્રમલે છતાંય અંતમાં તેમને સંપૂર્ણતાનું શિખર હાથ લાગતું
નથી, તેવી અખિલ વિશ્વની, અને અમર ભૂમિની મન માનતી
સંગીત વિદ્યામાં માત્ર દશ વર્ષની કુમળી વયનું એક બાળક
પારંગત થાય, એ આ મર્ત્યભૂમિની સર્વ શ્રેષ્ઠ, સર્વ શ્રીમાન
અને સર્વ શક્તિમાન એવી એકે વ્યક્તિની કૃતિ ન સંભવે.
મનુષ્યમાં એ શક્તિ નથીજ. એવી અપ્રતિમ શક્તિ તો માત્ર
સરજનહારેજ પોતાનાં હસ્ત કમળમાં બાંધી રાખી છે. માસ્તર
મનહરની મનમોહક સંગીત કળાથી ઉપજતા અનહદ આશ્ચ-
ર્યનું કારણ માત્ર ઈશ્વરેચ્છાજ છે, એટલેથી સંતોષ પાત્રી
આપણે આપણે સ્વાર્થ સાધવા મથીશું.

x   x   x   x   x

મનહરની મૂર્તિ ત્હેમનાં મનમાં ઠસાવી ત્હેમને સંગીત
દેવીની મન કલ્પિત મૂર્તિનાં ધ્યાનમાં એકતાર બનવવા,
સંગીતનું દેવી શાસ્ત્ર પ્રાપ્ત કરાવવા દરેક માતા પિતાએ
હૃદયે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરનું છે. મીઠા છાંયે બસેલી

અવલોકન શક્તિને ખરેખર ધન્ય છે, કે મારતર મનહર અને ત્હેમનાં બહેનની રમત ગમતમાંથી ત્હેમને જણાયું કે મનહરને સંગીતનું શિક્ષણ આપવાથી ત્હેની ગ્રહ શક્તિ-ઓને પુરતી રીતે ખીલવવા માટે સંપૂર્ણ અવકાશ મળશે. આવી અવલોકન શક્તિ શું, પુત્રવન્તા માયાપોએ ન રાખવી જોઈએ ? મહારી તો એવી અંતરેચ્છા છે કે હિન્દુસ્થાનનું પ્રત્યેક બાળક ગાયન કળાનું શોખીન થાક અને એ પ્રકારે પોતાનું જીવન ચિર ઉદ્ધાસમાં વ્યતિત કરે. ઇશ્વર એ યાચના ફળ સિદ્ધ કરે.

“ સંગીત શોખીન ”

(૧૪) મહાબાર સમાચાર.

કોચીન, તા: ૧૭-૧-૨૬.

ભારત વર્ષનું ગાંધર્વ કુટુંબ.

ગાયકવાડ રાજ્યના પાટનગર શ્રી વડોદરા ગામની પાસેના એક ગામડામાં શ્રીયુત ગોપાલરાવ બરવે નામના મહારાષ્ટ્રીય બ્રાહ્મણનો નિવાસ હતો. શ્રીયુત ગણપતરાવ એ મહાશયના સદ્ગુણ થાય. એ વખતે વડોદરામાં સંગીત શાસ્ત્રના મહાપંડિત મૌલાબક્ષ રાજ્યદરબારના સંગીત શાસ્ત્રીના પદ પર બિરાજતા હતા. ગણપતરાવજીએ એ મહાન ગુરૂની પાસે સંગીત શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. વિદ્યાભ્યાસ કરીને તેઓ રાજ્યની સંગીતશાળામાં અધ્યાપક તરીકે નોકર રહ્યા. પરંતુ નોકરીથી એમનો ઉન્નત આત્મા સંતુષ્ઠ થયો નહિ. ગુરૂજીની સંગીતકલાના દરેક અંગને તો તેઓ ઘોળી પી ગયા હતા તો પણ તેમણે આ મહાન વિદ્યાની એક સાક્ષાત પ્રતિમા ધડવાનું બીડું ઉઠાવ્યું.

સંગીતના વિષયના બિન બિન દેશમાંની આજ્ઞા, રીતી, વાણ, સાધન વિગેરેનું જ્ઞાન લેવાને એમણે સંગીતજ્ઞાનની પીપાસાથી દૂર દૂરના દેશોમાં પ્રવાસ કર્યો.

સૌથી પહેલા એમણે દેશના જૂદા જૂદા પ્રાંતોમાં જામણ કર્યું. પછી તેઓ બર્મા સિઆમ થતાં ચીનમાં ગયા અને ચીનમાંથી જાપાન ગયા. જાપાનમાં તેઓ બે વર્ષ રહ્યા.

જાપાન સંબંધીના અન્ય વિષયોના જ્ઞાનની લેખમાળા એમણે ગુજરાતનાં પત્રોમાં શરૂ કરી ગુજરાતના નવયુવકો અને વ્યાપારી સાહસિકોનું ધ્યાન એમણે જાપાન તરફ ખેંચ્યું.

સંગીતની ચાલુ પ્રજ્ઞાલિમાં અને પદન પાઠનની વિધીમાં ઘણું સંશોધન કરી સંગીત વિષય ઉપર શ્રીયુત્ત ગણપતરાવ ગોપાલરાવ બરવેએ અનેક પુસ્તકો લખ્યાં. આજે કુલે સંગીત વિષય ઉપર લખેલા એમનાં ૪૦ પુસ્તકો છે.

બાદમાં સારા દેશમાં શુદ્ધ સંગીતનો પ્રચાર કરવાને તેઓએ અમદાવાદમાં સ્થિર વાસ કર્યો.

શ્રીયુત્ત ગણપતરાવના ધર્મપત્નિ શ્રીમતી આનન્દીબાઇએ પણ સ્વામિના સંગીત પ્રિય આત્મા સાથે અનોખું અનુસંધાન કર્યું હતું. લગ્ન સમયની સપ્તપદીમાંની અદ્વૈત ભાવનાને એ દેવીએ પોતાનાં અદ્ય જીવનમાં રોજરોજ પોષી હતી અને આજે એ દિવ્યાંશી ગાંધર્વ દમ્પતિ-યુગલની પ્રસાદી રૂપ શ્રીમતી નર્મદા બહેન અને બંધુ મનહરરાવને આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ. જાણે ગાંધર્વ લોકનું કાઈ પદબ્રજ ગાંધર્વ કુટુંબ ભારતમાં ઉતરી આવ્યું હોયની એવી પ્રતિત થાય છે.

નજીતાઈ નાનપણથીજ સંગીત અને નાટ્ય પ્રયોગની ભારે શોખીન હતી. ગાગર અને ટબુડીના ઉપર તે નાની અંગુલિઓના રણકારાથી વાજાંત્ર વગાડતી. માતાપિતાએ જાણ્યું કે આ બાળાનો આત્મા સંગીત પ્રિય છે. દમ્પતિ તો સંગીત દેવતાનુંજ પૂજારી હતું. તેમણે તરતજ બાળા આગળ સંગીતના સાહિત્યનો ઢગલો કરી દીધો. ત્યારબાદ મનહર કુંવરનો જન્મ અને એમણે તો પ્રથમનું રૂદન પણ સંગીતના તાલ સર આલાપના નિયમ મુજબજ કર્યું !! જાણે સાક્ષાત્ સંગીત દેવતાજ અવતર્યો હોયની !

અઢી વર્ષની ઉંમરેથીજ મનહર સંગીતમાં તદ્દાકાર થવા લાગ્યો. છ વર્ષની ઉંમરમાં તેમણે કેટલાંક વાજાંઓ વગાડવાનું શીખી લીધું. અને નવ વર્ષની ઉંમરે તે જાહેરમાં ગાંધર્વ તરીકે દેખાવ દેવા લાગ્યો.

શ્રી નથુતાઈનું આયુ આજે સત્તર અઢાર વર્ષનું છે, અને તે વિવાહિતા છે. એમનાં પતિદેવ શ્રીયુત કાલે આ ગંધર્વ મંડલીમાં સાથેજ રહે છે.

• બન્ધુ મનહરનું આયુ આજે ચૌદેક વર્ષનું છે. તેમનાં કંઠ અને હલક મધુર ચિત્તાકર્ષક છે. તે જે જે વાજીત્રા પર રમી શકે છે તેનું એક સંક્ષિપ્ત ટીપ્પણ અન્યત્ર આપ્યું છે.

શ્રીયુત ગણપતરાવની ઈચ્છા ભારતવર્ષમાં એક સંગીત મહાવિદ્યાલય સ્થાપવાની છે. જે કે હાલમાં તેઓના તરફથી મુંબઈમાં ગાયન વાદન શાળા ચાલે છે. પણ એમની મહત્તિ ઈચ્છા તો હજુ એમનીએમ પડી રહી છે.

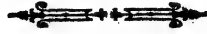
છેલ્લા એએક વર્ષમાં શ્રી ગણપતરાવને શ્વાસરોગના વ્યાધિએ સતાવ્યા હતા અને તેથી અમેરિકાદિક પ્રદેશોમાં એમની ભ્રમણ કરવાની ઇચ્છાને અટકાયત થઈ છે એ જાણીને અમે ખેદ પામીએ છીએ.

કલકત્તાની બોમ્બે કલબદ્વારા કલકત્તાની બહાર પ્રબંધ
માસ્ટર મનહર બરવેને સમર્પણ કરેલું

સન્માનપત્ર.

શ્રી ગાંધર્વવિદ્યા કલાવતાર,

સંગીતસરસ્વતી, સંગીતસમ્રાટ :

સંગીત ભાસ્કર,

માસ્ટર મનહર ગણુપતરાવ બરવે.

શ્રી કલકત્તાની બોમ્બે કલબના અમો ગુજરાતી સભાસદો આપના અત્રેના આગમનનો લાલ લઇ, અતિ અદ્ભુત વયમાં ગાંધર્વવિદ્યામાં આપે મેળવેલી અલૌકિક પૂર્ણતાને માટે અમારું અભિવંદન આપવાની આતક લઇએ છીએ.

અત્યંત પ્રાચીન સમયથી સંગીત એ બ્રહ્મવિદ્યાના એક ભાગ તરીકે મનાતું આવ્યું છે, અને પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે સાધનરૂપ ગણાઇ તેની ગણુના મુખ્ય ચાર વેદમાં થયેલી છે. એટલે આ વિદ્યાનું સ્થાન કેટલું દિવ્ય અને કેટલું ઉચ્ચ છે તે સુવિદિત છે. આવી દિવ્ય વિદ્યાની “આવી અદ્ભુત વયમાં આવી પૂર્ણતાથી પ્રાપ્તિ થવી” એ ધૃશ્વિર દયા વગર અસંભવિત જ ગણાય.

પરંત્રતા પ્રાપ્ત થવાના પરિણામે ભારતમાતાની જે અવનતિ થઇ ગઇ, તેમાંથી આ દિવ્ય વિદ્યા પણ બચી શકી નથી. અને તેજ અવનતિના પરિણામે સાક્ષાત્ સરસ્વતીના અવતાર રૂપ આ વિદ્યાનું સ્થાન, દેવમંદીરો અને રાજ્યસભામાંથી ઉતરી, તેના વિકૃત સ્વરૂપમાં વારાંગનાઓના નિવાસ સ્થાનમાં હાલતો મોટે ભાગે આવી રહેલું જોવામાં આવે છે.

આવી રીતે આવી અવનત દશામાં આવી પડેલ આ બ્રહ્મવિદ્યાને તેના અસલ ઉચ્ચ સ્થાને, એક ગૃહસ્થના ગૃહમાં સ્થાન લેતી જ્યારે અમો જોઈએ છીએ ત્યારે હમારું હૃદય રહેજે આનંદીત થયા સિવાય રહેતું નથી. અને તેમાં પણ આટલી અદ્ય અને આટલી નિર્દોષ વયમાં જ્યારે આ યોગ પ્રાપ્ત થયેલો નજરે પડે ત્યારે તો “વાહુ પ્રભુ ! વાહુ ! તહારી અગાધ લીલા !” એ શબ્દો અમારાથી રહેજે ઉચ્ચારાઈ જાય છે.

હમારી પ્રભુ પ્રત્યે એજ અભ્યર્થના છે કે પ્રભુ તમોને આ દેવી વિદ્યામાં દિન પ્રતિદિન વધારે અને વધારે પૂર્ણતા આપે અને જારત માતાના ઇતિહાસમાં તાનસેન પોતાનું જે અમર નામ મુકી ગયો તેના કરતાં પણ વિશેષ યશસ્વી નામ કહાડી, માતૃભૂમિની કીર્તિનો કળશ તેના શિખરે સ્થાપન કરો.

જે માતાપિતાએ આવા યોગબ્રહ્મ આત્માને જન્મ આપી તેનો યોગ પરિપૂર્ણ કરવા અનુકૂળતા આપી છે તેમને હમારા હજારો ધન્યવાદ !

લી૦

૫૫-૫૮, ઇજરા સ્ટ્રીટ.

ધી બોમ્બે કલબના સભાસદો

કલકત્તા.

આણંદજી હરીદાસ.

તા. ૧૧ મી નવેમ્બર ૧૯૨૩.

પ્રમુખ.

મનહર ગીતાવલી.

૧. નાદબ્રહ્મ સ્વરૂપ.

ઝીંઝોટી. તાલ ત્રિતાલ.

નાદબ્રહ્મનં ઓમ વિભૂ મુહરૂપ,
સચ્ચિત આનંદ સંગીતરૂપ રી.—નાદ બ્રહ્મનં
પરાવાણિરૂપ વાગાત્મનકો, નાદાત્મા નિજ અધિષ્ઠાન રી
નાદાત્મા વાગાત્મ યોગસે, નાદ શબ્દ, રસ લહર રહે રી
સંગીત, કાવ્ય, કલારૂપ જગ સખ, નાદાત્મન કે મોહ અંશ રી
અંતર બાહિર એક અખંડિત, નાદબ્રહ્મ ભરપુર ભરો રી
સ્વર, રસ, લય, પદ, રાગ, રંગ, ધ્વનિ,

વા દન, અલિનય, નૃત્ય સ્વરૂપ રી
જગમન વ્યાપક નાદબ્રહ્મ પ્રભુ, આત્મનાદ સમ શ્રુતિ સ્વરૂપ રી
નાદપ્રપંચ ગણેશપ્રભુકો, નાદમે નાદ સમાય રહે રી.

(ખરવે)

૨. શારદા સ્તુતિ.

રાગ કાશી ત્રિતાલ.

વંદન હે શારદા, નમન કરું વિધિસહિત અર્પે
અચલ વિમલ સુમતિકો, હૃદયમલ સદા હરણ કર. વંદન હે
વસન સિતોત્તમ મુખવલકમલે તું શોભતી જગમતા,
રસિક મધુર જનહૃદવીણા, સુવાદન કરતી. વંદન હે

૩. ખમાથ શિંદોટી. ત્રિતાલ.

જય જય દેવ હરે, જય રસકે રતનાકર પ્રભુ નટ નાગર હે
 શ્રીમુખ ચન્દ્રચકોર, જય જય દેવ હરે. ॥ ૬૦ ॥
 સુદિસ્થિતિલયકારન. ભવભયહારન હે,
 સખ સુરવરસિરમોર, જય જય દેવ હરે, ॥ ૧ ॥
 દિનમણિમંડળ મંડન, સુરજનવંદન હે
 સુનિજનમાનસહસ, જય જય દેવ હરે ॥ ૨ ॥
 ત્રિભુવનસંકટટાલક, જન પ્રતિપાલક હે
 પ્રભુમું પૂરણકામ, જય જય દેવ હરે. ॥ ૩ ॥

(બરવે).

૪

જગતજીવના, પ્રભુ પરમપાવના.

તાત, જગતજીવના.

(ધ્રુ ૦)

પ્રભુચરાગલાપના જીવનનર્તના,

રસમય જગતસંગીતકર રસિકરંજના, તાત

જગત ૧

નાટપ્રભ વાદન નિત્ય કરત જગવીણા,

ગાન, નાટ્ય, નર્તનરત સુદિવિમોહના,

સંગીતહૃદ વાસના, પરમ પાવના,

મનહર વંદિત કર પ્રભુ પૂર્ણ કામના.

તાત જગત. ૨

(બરવે)

૫

તારજો તેહારો અખત્યાર હે તારો ન તારો,

ભક્તજન તારે જીને તારમેકો કામ કીનો,

બીના ભક્તિતારો તો તારજો તેહારો. અખત્યાર હે. ૧

અવગુણ દોષો મહાન, નાથ હે અપાર મેરે,

કુપા કરિકે તારો તો, તારજો તેહારો. અખત્યાર હે. ૨

કરુણાનિધાન નામ, આપકા હૈ વિશ્વપ્રભો,
આપદાસેં તારો તો, તારબો તેહારો અખત્યાર હૈ. ૩

જલ થલમેં તું હૈ, પલ પલમેં તું હૈ દાતા બિધાતા,
અખાને હૈ.
પ્રભુ નાથ, જગમગાત, જગ અનૂપ રૂપ દેખ કિરતી ગાવે હૈ.
કંટહરન, તુમરે સરન, શુનિયન શુન ગાવે હૈ.

૭. વેદમંત્ર. રાગ અડાના કાનડા-જપતાલ

હિરણ્યગર્ભઃ સમવર્તિત્વાગ્રે, ભૂતસ્થબ્જતઃ પતિરેક આસીત,
સદાધાર પૃથિવીંદા મુતેમાં, કર્મૈ દેવાય હવિષા વિધેમ.

ધન ભાગ્ય અમારાં આજ હૈ
પામ્યાંઅમ સહુ ભારતમાત,
વધાવો માત, કુમ કુમ થાળ ભરીને આજ.
ચન્દ્ર સુરજ સમ રહો અવીચળ જગમાં ભારતરાષ્ટ્ર,
અન્નદાન કર્ધ જગને પોષી બને જગતની માત,
દુખિયાં જનનાં દુઃખ નિવારી, બને સ્વર્ગસમરાષ્ટ્ર
પરવશતાને સત્વર કાપી, બને સુકૃત અમ માત,
વધાવો માત, કુમ કુમ થાળ ભરીને આજ,
ભારતતણાં માતુ અમારે અંતરે પ્રગટયાં,
સૂરજ ઉગ્યા આશા તણા મનમંદિરો ઉઘડ્યાં,
અમ ગરીબનાં આધાર ભારતમાત ચરણે હૃદય હરખાયાં
પરવશતાને સત્વર કાપી બને સુકૃત અમ માત.
વધાવો માત કુમ કુમ થાળ ભરીને આજ. (બરવે)

હિંદ દેશ અમ ઉન્નત કરવા, ક્યારે ઉગશે દિવ્ય પ્રભાત ?
 દુખિયાંના દુઃખદસ્વર ભેરી, કૃષ્ણચન્દ્રના સુણુશું ક્યારે
 ખંસીનાદ, ગીતાનાદ. હિંદ દેશ અમ

સિતામાત સમ દિવ્ય સતિઓને જે જનની પોષી રહી,
 સમકૃષ્ણ સમ પ્રસન્ના જેણે તેનાં ચરણ સરોજ ચુમી
 એવી અમ જનની જગવિખ્યાત ભારતમાત.

(રા'માંડલીક નાટકમાંનું ગાયન થોડા ફેરફાર સાથે)

૧૦. જય જય ગરવી ગુજરાત.

જય જય ગરવી ગુજરાત, દીપે અણખું પરભાત,
 જ્વજ પ્રકાશશે, જળળ કુસુંળી, પ્રેમ શૌર્ય અકીત,
 તું બહુવ બહુવ નિજ સંતતિ સહુને, પ્રેમ ભક્તિની રીત;
 ઉઘી તુજ મુંદર ભાત, જય જય ગરવી ગુજરાત. ૧

*

*

*

*

તે અણહિલવાડના રંગ, તે સિદ્ધરાજ જયસિંહ,
 તે રંગ થકી પણ અધિક સરસ રંગ થશે સત્વરે માત,
 શુભ શકુન દિસે મધ્યાન્હ શોભશે, વીતી ગઈ છે રાત.

જન ધુમે નર્મદા સાથ

જય નાદ કરે સહુ સાથ

જય જય ગરવી ગુજરાત.

(સ્વ. કવિરાજ નર્મદ.)

૧૧. ગુર્જરી ગુણગાન.

ગુણવંતી ગુજરાત, અમારી ગુણવંતી ગુજરાત,
 નમિયે નમિયે માત, અમારી ગુણવંતી ગુજરાત.

મોવેરા તુજ મણીમંડપમાં બુકી રહ્યાં અમ શીશ,
 માત મીઠી તુજ ચરણ પડીને, માગીયે શુભ આશીશ, અં
 મીઠી મનોહર વાડી આ ત્હારી નંદનવન શી અમોલ,

રસ ફુલડાં વિષ્ણુતાં વિષ્ણુતાં ત્યાં, કરીયે નિત્ય કલ્પોલ, અં
સંત મહંત અનંત વિરોની, બહાલી અમારી માત,
જય જય કરવા ત્હારી જગતમાં અરપણુ કરીયે ભત; અં

*

*

*

*

હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, સર્વે માત અમે તુજ ખાજ,
અંગ ઉમંગ ભરી નવરંગે કરીએ સેવ સહુ કાજ. અં
ભર પ્રભાતસમાં અજગાળી, ટાળી દે અંધાર,
એક સ્વરે સહુ ગગન ગજવતો કરીયે જય જય જયકાર. અં
(કવિ અરદેશર દ્રામભૂ ખખરદાર).

૧૨

અયો હિંદ તુમરે શરન, અખ તો જીવન હારે ॥ ધ્રુ ॥
જનપદ સમ દીન લયો, સાધન ખીન ક્ષીણ લયો,
તન, મન, બલહીન લયો, સકળ જતન હારે. અખતો ૦
સઘત નાહીં પરમ લક્ષ્ય, રહ્યો ન કોડે કર્મદક્ષ,
સુઝત નાહીં માર્ગ કણુ, સકળ જવન હારે. અખતો ૦
લક્ષ્મણકો સ્હાય દેત, દિનન કાજ પ્રગટ હોત,
યુગ યુગ અવતાર લેત, ભારતકે પ્યારે. અખતો ૦
ખંદ સ્વજન મુક્ત કરો, દુઃખ દરિદ્ર દૂર કરો,
અશરનકો સ્હાય કરો, હિંદકે હુલારે. અખતો ૦
જ્ઞાન, કર્મ, પ્રેમ, તંત્ર, શીર્ષ, કલા, મંત્ર, યંત્ર,
સર્વ સિદ્ધ હિંદ કરો, મનકરકે પ્યારે. અખતો ૦
(ખરવે).

૧૩

ભારત પંચાયતન પૂજા.

નમન કરો સખ પ્રેમ ભાવસે, પ્રિય ભારત પંચાનનકો રી
હિંદુપારીઓ પંચ મહાજન, ભારતકે શિવપંચાનન રી ૧

હરિ, અંહિ, આત્મ, સાહિબ, ઈસુ, એક પ્રભુકે પંચાનન રી ર
 વેદ, કુરાન, અવસ્તા, ગ્રંથ. ૩ બાઈબલ પ્રભુકે પંચશબ્દ રી ૩
 પંચ મહાજન, પંચનામ અરૂ, પંચ શબ્દકા ધ્યાન ધરોરી ૪
 પંચ મહાજનકી શક્તિકા } એકતાન મન પ્રાણ કરો રા ૫
 જ્ઞાન. કર્મ, ભક્તિ શક્તિકા }
 પંચ મહાજન એક હિ હોકર, ભારતકા ઉદ્ધાર કરો રી ૬
 *શાં, ના, ર, ગ, દે કી પૂજા કર, ભારત સ્વર્ગ સમાન કરો રી ૭

૧૪.

હુમારે જનસે પ્યારા હુમારા દેશ હિંદુસ્તાન
 સકલ પ્રજાંડસે ન્યારા, હુમારા દેશ હિંદુસ્તાન.
 હિમાલય સમ બડે ગિરિરાજ, સ્પર્ધા સ્વર્ગસે કરતે. ૧
 ગંગા, સિંધુ, યમુના આદિ નદીયાં દેરહી મધુપાન.
 મહાસાગર સહા જીસકે, ચરનકો પ્રેમસે ધોતે,
 અમેરિકા પ્રટન આદિ સલીકો દેરહા અન્નદાન. ૨
 કલા વિજ્ઞાન કૌશલકા, વિમલ રવિ હુવા ઉદિત યહાંસે,
 વેદો, દર્શનાદિ, પ્રજાવિદ્યા કે અલૌકિક જ્ઞાન. ૩
 મહાત્મા કૃષ્ણ અરૂ શંકર મહાજ્ઞાની હુવે જહાંમે,
 ઉન્હીં કે મુન્ય ચરણોંસે, પુનિત યહી દિવ્ય હિંદુસ્તાન. ૪
 હુમારે રક્ત સ્નાયુમે બરાહે શૌર્ય ભારતકા,
 બંને કર્તવ્ય અનુરાગી ન્યોંછાવર કરદે, અપની. જાન ય

* “હિંદુપાશીખી” એ નવો શબ્દ છે, હિં એટલે
 હિંદ. હુ એટલે મુસલમાન. પા એટલે પારસી. શી એટલે
 શિખ અને ખી એટલે ક્રિશ્ચિયન. આવીજ તરેહનો પ્રાચીન
 પંચાયતન પૂજમાંનો શાં-ના-ર-ગ-દે આ એક શબ્દ
 છે, તેનો અર્થ શંકર, નૌશાયણ (વિષ્ણુ), રવિ, ગણપતિ અને
 હેનુ એવા અર્થ છે,

મુસલીમ, પારસી, ખ્રીશ્ચિયન, અર, શીખ, હિંદુ સખં
હિંદવાન,
સખીકો પોષતા પ્યારા હમારા દેશ હિંદુસ્તાન ૬

૧૫.

હિંદરાની લી થી, જગતજની લી થી,
સારે આલમકી આશ્રિય કહાની લી થી.
સ્વર્ગ દેવોંકી મશહુર વાણી લી થી. હિંદરાની.
ઋષિ, મુનિ, શુરવીર, રતનોંકી ખાની,
જ્ઞાન કલા કૌશલમેં જગશુર બખાની
વીરતામેં ચકવર્તિ હો દિખાયા પાણી,
સુજલ ફલવતિ, રસવતિ, સરસ્વતિ,
શ્રીમેં ઇન્દ્રાણિ, બુદ્ધિમેં બ્રહ્માણી લી થી હિંદરાની

૧૬ ગઝલ—હિંદકે યોગી.

બને હમ હિંદકે યોગી ધરેંગે ગાન ભારતકા,
ઉઠા કર ધર્મકા ઝંડા, કરેંગે ધ્યાન ભારતકા— ૧
ગલેમેં શીલકી માલા, પહેનકર જ્ઞાનકી કફની,
પકડકર ત્યાગકા ઠંડા, રખેંગે માન ભારતકા— ૨
જલાકર કષ્ટકી હોલી, ઉઠાકર ઇષ્ટકી ઝોલી,
જમાકર સંતકી ટોલી, કરેં ઉત્થાન ભારતકા— ૩
તજેં સખ લોકકી લજ્જા, તજેં સુખ લોગકી સજ્જા,
હમ અપના માંસ અર મજ્જા, કરેં કુરબાન ભારતપર— ૪
સ્વરોમેં તાત ભારતકી, હૈ સુખમેં ગાન ભારતકા,
નસોંમેં રક્ત ભારતકા, ઉદરમેં અન્ન ભારતકા— ૫
હમારે જન્મકા સાર્થક, હમારે મોક્ષકા મારગ,
હમારે અમૃતકા આનંદ, ખનાવેં સ્વર્ગ ભારતકા— ૬

કાનુકા તારી કામણુ કરનારી, વ્રજમાં વાંસલડી વાગી.
 મીઠી વળી મોહક, મન વશ કરનારી, વ્રજમાં વાંસલડી વાગી.
 મન વશ કરનારી સ્વર સુણતાં લાગે સુખકારી,
 હું ઘેલી, હું ઘેલી તમ વિણ થઈ છું ગિરધારી

વ્રજમાં વાંસલડી વાગી,
 (કંસવધ નાટક)

મોહન તારી મોરલી રે વ્રજનારને વેરણુ થઈ, મોહનતારી.
 કામ તો હવે કાંઈ ન સૂઝે, સાંભળતાં શુદ્ધ ગર્ષ, મોહન
 પ્રેમના પાશમાં પ્રાણુ બંધાયો, આકુળ વ્યાકુળ થઈ, મોહ.
 માતપિતા તણી લાજ તણે, વંદાવનમાં ગર્ષ, મોહ.
 આવાં તમારાં કારમાં કામણુ, શામળા કીધાં સર્ષ, મોહ.
 દલપત સિંહના દેવને મળવા, ગોપિયો વ્યાકુળ થઈ. મોહ.

૧૮. ગઝલ.

મશોદા નંદના લાલા, જરા બંસી બળવીળ,
 રસીલા કાન મતવાલા, પ્રણયમંત્રો ગળવીળ.
 મહીને વેદની વીણા. કહીને મર્મ કંઈ ઝીણા,
 સ્વરો આઘાપીને તીણા, સુતી સદિ જગાવીળ,
 વિષયનાં લાન ભૂઝાવી, અજળ ઉઝૂટે કુઝાવી,
 શ્રવણપ્રદ્યાંડ ડાલાવી. ગગનપટને ગમવી ના.
 જીગર દુઃખ દર્દ હરનારા, પરમસુખ શાન્તિ ભરનારા;
 જગતને જીતનારા એ, મહામંત્રો સુણાવી ના.
 અજળ પદ દુર્ગ મહાનારા, પ્રમળ રિપુ સાથ લહનારા,
 વિજયની માળ વરનારાં, સખળ શરણો સંભવીળ.

હૃદયની મસ્તીનાં મોજાં. ચૂકે સિંધુ ત્યજે માઝા
અલખનાં એ અજખ વાજાં, હૃદય કુંજે બજાવીજા;
બનાવી સૃષ્ટિને ગાંડી, પીટાવી ગ્રેમની ઢાંડી
નીચાવી સ્વાર્થની હાંડી, અભયરસ પીવરાવીજા,
બુલાવી ભાન હુનિયાનું. જગાવી જ્ઞાન આત્માનું,
મધુર મૂર્તિ. બધે ભાળું, મને એવું શિખાવીજા.
સુતાં ઉઠતાં જતાં ફરતાં, જગતનાં કાર્ય સહુ કરતાં,
રહે મૂર્તિ બડી ઉરમાં, લગન એવી લગાવી જા.

(વસનજી દયાળજી ગણુત્રા કૃત બહારે વસંત).

૨૦. સુરમહાર—અપતાલ.

મળલ દલ સાજ ઝંક જૂમ આ ભૂમપર,
ઉમડ ધનધોર જલ ઇંદ્ર લાયો....
બરસત મુશલધાર હોત પહાડ છાંડ.
કૃષ્ણ કર ધરે ગોકુલ બચાયો.

૨૧. કુમરી. જીલ્લા ઝીંઝોટી. ત્રિતાલ.

જાઓ જાઓ રે કનાઈ કાહે રાર મચાઇ—
જાનત હું તુમરી ચતુરાઇ, કુમરી કે સંગ નેહા લગાઈ
લપક અપક મોરી સીરકી ગગરી ફેરી, પતલી કમર લચકાઈ. જા૦

૨૨. કુમરી. જીલ્લા ઝીંઝોટી. ત્રિતાલ,

માનું માનુંના તેહારી મેં ખાત બિહારી.—
હમસંગ છીપ તુમ પ્રીતજ કીની, દિલબરકો દિલસે તજ દિની
જુઠી કસમ કયું ખાતે હો મોહન, અગ હમરી સુનપાઈ. માનું
હોનીથી સો હો ગઈ સજની, સમજ સમજ મનમે પછતાઈ,
કરમમે હમરે યહી લીખાયા, શામ મિલે હર નાઈ. માનું

૨૩. રાગ બહાર. ત્રિતાલ.

કલિયન સંગ કરકે રંગ રલિયાં
 જમર ગુંજાર ફૂલી ફૂલબારી, ચહું ઔર મોર બોલે
 કોયલકી ફૂક સૂન હૂક ઉઠી. કલિયન૦
 લેહર લેહર લેહેરાઇ, સખ બેર છીનમેં નાર ગઢુવા લે અર્ધ,
 હાક બાગમેં પુકાર બોલે, ફેલી બાલ લાલ રમ.
 બોલે હર બાર બાર. કલિયન સંગ૦

૨૪. રાગ બહાર. ત્રિતાલ.

રૂત બસંત ફૂલવારી ફૂલી. ॥ ધ્રુ૦ ॥
 કોયલ બોલત લાગત નીકી. રૂત બસંત,
 બરન બરનકી સખરંગ ફૂલી
 પીયાકું દેખકે મૈં સુખ ભૂલી. રૂત બસંત, ૧.

૨૫.

આજ ખેલન ચલ તું મેરી સજની	
શામ સુરલી મધુ બાજત હૈરી.	આજ,
મોરસુકુટ સીર ઉપર રાજે,	
ગલવન માલ સુહાવત હૈરી.	આજ.
બંસી અધર લગાય બખવે,	
મધુર મધુર ધુન ગાવન હૈરી,	આજ.
પીતબસન મકરાકૃતિ કુંડલ	
પગ નૃપુર ઝનકાવત હૈરી	આજ.

૨૬.

કમલ નયન ધનશ્યામ સુંદર પૈ મૈં વાડેં
 તન મન ધનકો. પૈમેં વાડેં તનમન ધનકો.
 પ્રભુ નામ લે લે પ્યારે, પાપ ન લાગે રે

હીન દયાળુ ધનશામ સુંદર પૈસે વાડે તનમન ધનકો.
(ખરવે)

૨૭

પિયા મનસે બીસારના રે, તનમન ધન વાડે જાન,
બાળ ખેલી, જીસકો તો હમને વોહી પડેના રે
તન મન ધન વાડે જાન.

૨૮

મૈં તોસે નાહીં બોલું રે. અરે બાલમ છેડો ના જાઓ,
મૈં નાહીં બોલું રે અરે બાલમ છેડો ના જાઓ.
ડગર ચક્ત મોરી બૈયાં ગહોના, તુમહો લંગર
અરે બાલમ છેડો ના જાઓ.

૨૯.

ના કહિ સુખ મન પાચો, હારે સગરી ઉમર મોરી
દુખલી ન મેલી. ના કહિ સુખ મન પાચો.
જખસે ગયે મોરી સુધ હુ ન લીની રે
કીન સોકન ખીરમાયો રી, અરે સગરી ઉમર મોરી
દુખલી ન મેલી, ના કહિ સુખ મન પાચો.

૩૦

કાના મુખસે ન બોલે રામા બાળુ બંધ બોલે
રે રામા બાળુ બંધ બોલે
અંપાકલિ મોતીચનકા માલા ઉતારે હવલે હવલે.
દુઃખત હૈ મોરી નરમ કલૈયા, રામા મુખનામ બોલે
રે રામા બાળુબંધ બોલે.

નાહી પડે મેકો ચૈન, અરે સાવરીયારે
ગરવા લગાજ, તરસત હૈ દોનોં નૈન.

છોડો મોરી બૈયાં, અરે હાં છોડો મોરી બૈયાં
તુમ ઠાકુર લરક કનૈયા, છોડો મોરી બૈયાં
હમારે પિયા જો માનત નાહી, ધીટ લંગરવા
અરે કનૈયાં છોડો મોરી બૈયાં.

શામ ઘુંઘટ પટ ખોલે, (૨) બરજોરી—	શામ.
નંદ નંદન એસો ધીટ લંગરવા,	
હમસે કરત બરજોરી, મદ ડાલે—	શામ.

બારી ઉંમર લર કૈયાં, રે. અરે ના છોડો સૈયાં રે.	
લપક જપક મોરી ચુરિયાં તોડ ડાલી રે,	
ઐ મરોર દઈ બૈયાં સૈયાં રે—	બારી.
હાં હાં કહત તોસે કર જોરત હું	
આર પરત તોરે પૈયાં સૈયાં રે—	બારી ઉંમર.

સાંવલીયાને મારા નજર બરકે,
સાસુ કે ચોરા ચોરી રામ, અંગના બટોઈ,
છોટા દેવરા નિહારે નજર બરકે.

સાવલિયારે કાહે મારે નજરીયાં.
 ના તો હાથોમેં છુરી ઓર લાલા,
 ના તો હાથોમેં કટરિયાં રે કાહે મારે નજરીયાં, ૧
 ખિંદ્રાખનકી કુંજગલિનમેં
 મેં મથુરાંકી ગુજરીયાં રે કાહે મારે નજરીયાં. ૨

છબ દિખલાબ, બાંકે સાંવરીયા
 ધ્યાન લગો મોસે તોરા રે.
 બાંકી ચીતવન નૈનાં રસીલે,
 ચાલ ચલત મતવારી રે—
 કારે કરે, કિત જાડ સખીરી
 ના માને જ્યા મોરા રે— છબ દિખલા બ.

તન મનકી સુધ ખિસરગઢ કૈસી બજાઈ બાંસરીયા
 જમસે ધુન પડી કાનનમેં, નીંદ નહિ મોરે અરે નૈનનમેં,
 મિંત ગોહર પિયા આવનકી
 સુન મુરલીકી ધુન ભઈ બાવરીયારે.

પિયા બીત નાહી આવત ચૈન.
 કાસે કહું મેરે જ્યા કે બેન, પિયા બીન.
 યાદ આવત મોહે હૈર નિસદિન,
 બાંકીમુર તીખે નૈન પિયા બીન.

સુધર પિયા ખ્યારીસે નૈના લગોરે,
જબસે નૈનાં લગે ખ્યારીસે, મોડે તન કામ જગોરે,
જગોરે, ખ્યારીસે નૈનાં લગોરે.

રાધા નંદ કુંવર સમઝાઈ રહી રી હાં હોરી ખેલું.
અરે હાં હોરી ખેલું, ફાગન રતુ આઈ રહીરે. રાધા૦
કહત સુધર બરસોનેકી નારી. પિયાસે જગર રહી રી,
અબમૈં ફાગ ના ખેલુંગી તુમસેં,
હરે કાન્હા લઈ સો લઈ રે, રાધા૦

મોપે ડાર દઈ સારી રંગકા ગગર,
કૈસે નિપટ અનારી હો શામ સુંદર મોપે૦
બીન રંગડારે, જાને ન દુંગી, લુંગી ખૈર બહુ રી
ભાગન જાઓજી કાન કુંવર અબ કૈસે
ઘબરાયે શામ સુધર, મોપે ડાર દઈ૦

હઠ છોડ સખી ચલ સંગ મેરે,
તોડે કહાના આજ બુલાવત હૈ,
જસકો તો બચઠે માન કીયે,
ઉસતો મોહન ઘબરાવત હૈ, (ટેક)
નહીં તુમબીન વાકો ચૈન પરત,
નહિં ખાન પાન કહુ ભાવત હૈ,
નહીં મોર સુકુટ કજની પહેને,
નહીં અંગ સુખંધ લગાવત હૈ,

નહીં ધેન ચરાવન જાત સખી,
 નહીં બંસીનાદ બજાવત હૈ,
 તેરો ઐસો હિયો કઠોર ભયો,
 તોહો શામ સુરત તરસાવત હૈ,

૨

જાકો જોગીજન ધ્યાન ધરત;
 પ્રજ્ઞાદિક પાર ન પાવત હૈ,
 સોહી ચિતમેં જુલ ગયો પ્રભુતલ,
 તકસીર વો માફ કરાવત હૈ,

૩

એક બાત ન જૂઠ કહું સજની,
 અળ કયોં મતિના તરસાવત હૈ,
 પિયા માધોસે ભેટ મીલો ખ્યારી,
 વોતો તેરોહી નાજ ઉઠાવત હૈ,

૪

૪૪

મેરે દર્દેં જીગરકી ખખરહી નહીં,
 ખખરહી નહીં, કુછ અસરહી નહીં. મેરે
 નહીં કાટેસે કટતી હય, કુરકતકી રાત,
 યા રખ ધસ્કી સહરહી નહીં, મેરે
 દિલકો ડગાકર કયા ફલ પાયા ગોહર,
 ઐસે સજનમેં સમરહી નહીં. મેરે

૪૫

આધલો કાલી ઘટા, છાંચ રહી મતવારી ઘટા
 ખ્યારી ખ્યારી. બાંકે રસીલેપે તેરે જોખનાંપે,
 જાઉં વારી. આધલો કાલી ઘટા

૪૬

હમસે લગાયે નજરીયાં, સાવરીયા રે,

ખિંદાબનકી કુંજગલીનમે,
લડત ફિરત નજરીયા રે.

હમસે૦

૪૭

પાની ભરેરી. પાની ભરેરી, કૌન અલબલેકી નાર,
ઝમાઝમ પાની ભરેરી—

હાથમેં ડુસ્થિયા, ખાંધે ગગરીયા, બાંકી ચીતવનસે,
મોઢે ધાયલ કરે રી, કૌન અલબલેકી નાર,
ઝમાઝમ પાની ભરે.

૪૮

ચુરીયાં કરકી બાય, ચુરીયાં કરકી બાય મોરી,
મોરી નાબુક કલૈયાં, છાંડે બૈયાં, ચુરીયાં કરકી બાય;
સહમેં જાઉં, ગરવા લગાવું, બૈયાં ચુરકી બાય મોરી—

૪૯

સાંવરીયાંકી લટક આત્ર જીયા મોરે મન બસ ગઈરે,
આજ જીયા મોરે મન બસ ગઈરે. ઇન સાંવરીયાકી,
ચુકુટ પિતાંબર અધિક સુહાવે. લે ચુરલી પઠ કુંક બબાવે,
લટકાલી નાગનસોં લટકન લાગી જીયા

મોરે મન બસ ગઈરે.

૫૦

કાલી બાદરવાને ઘેર લઈ, ફેગો સૈયાં,

કાલી બાદરવાને ઘેર લઈરે,

બીજલી ચમકે જીયા મેશ કર પાવે,

કાલી બાદરવાને ઘેર લઈરે,

નાની નાની બુઢીયાં બરસે ચહું ઐરસે,
છબક છબક મૈતો લીજ ગધરે;
પરત કુવાર મેરો લીજત સીંગાર,
મેરી અંગીયાં બીગર ગધરે—

૫૧

બિંદિયાં લે ગઈ મોરીરે મછલીયાં. હાં—
જાયે કહો મોરે છોટે બાલમસો,
જમુનામે જાલ ગીરાવોરી મછલીયાં,
ગીરાવોરી મછલીયાં, મોરીરે મછલીયાં—

૫૨

અય જાની મેરે, સતાના યુરા હૈ. (૨)
સતાના યુરા હૈ જમાના યુરા હય,
યહ દિલ કીસીસે લગાના યુરા હય. અય જાનીં
હમસે તો ખફગી, સોકનીયાંસે ઉલફત,
હાયે દિલ જલોંકા જલાના યુરા હય. અય જાનીં

૫૩

પ્રભુ કહાં જાઓગે સંતનકે ચિત ચોર,
સંતનકે ચિત ચોર, સાધન કે કહુ ઐર. પ્રભુ
અમાદિ માયા લવપ્રવાહજલ, ઉચક ઉચક લહરાય,
તાસે ખસે જીવજગ સારા, ડુબી ડુબી મરી જાયરે,
સંતનકે ૧

દિનાનાથ કીદ અપને રાખો, પતિલનકે સિરતાજ,
કહાં છોડ જાઓગે હમકો, બાંહ પકડી સોઈ લાજરે.

સંતનકે ૨

ચહિ અરજ હય હમ પતિતનકી હૃદય કમળે રહે જાઓ,
 જાનરૂપ માર્તણ્ડ પ્રભુ તુમ એક રૂપ દરસાઓજી,
 તુંહી દીનાનાથ હો, તુમ લગ મેરી દૌર;
 મુજકો જો ન નિશાવોંગે, જાઉં કહાં પ્રભુ ચૌર,
 પ્રભુ કહાં જાઓંગે સંતનકે ચિત ચૌર.

૫૪

રાગ જલસા જિંઓટી. દાદરા.

ગજેન્દ્રમોક્ષ.

હો ગોવિંદ રાજો શરન અખ તો જીવન હારે—
 ૧ નીર પીવન હેત ગયો, રસિંધુકે કિનારે—
 સિંધુ ખીચ જસત ગ્રાહ, ચરન ધરી પછારે. અખ તો ૧
 ચાર પ્રહર જુદાં લયો, લે ગયો મજધારે—
 નાક કાન ડુબન લાગે, નાથકો પુકારે. અખ તો ૨
 દ્વારકામે શબ્દ ગયો, ગરૂડ પર સિધારે—
 ચક્રસે હી નક માર, હસ્તિકો ઉગારે. અખ તો ૩

ટીપ:—એક જંગલમાં ગજેન્દ્ર (હાથીઓનો રાજા)
 રહેતો હતો, તે એક તળાવમાં પાણી પીવા ગયો એટ-
 લામાં એક મગરે આવીને તેનો પગ પકડ્યો અને
 તલાવમાં ઘસડી જવા માંડ્યો, આખરે એ હાથીનું જખું
 શરીર ડુબી ગયું, ને નાક કાનમાં પાણી ભરાવા માંડ્યું.
 એવા ભયંકર વખતે હાથીએ ઇશ્વરની ઇંદગી કરવા માંડી,
 ને ઇશ્વર કૃષ્ણરૂપે આવીને પોતાના હાથમાંના ચક્રથી નક
 (મગર) ને મારી. હાથીને ઉગાર્યો. એટલે કે ગજેન્દ્રનો
 મોક્ષ (છુટકારો) કયો. આ કિસ્સો ગજેન્દ્રમોક્ષને નામે
 પ્રખ્યાત છે. ૧ નીર=પાણી; ૨ સિંધુ=સમુદ્ર; ૩ ગ્રાહ=મગર;
 ૪ મજધારે=વચ્ચેવચ. ૫ નક=મગર; ૬ હસ્તિકો=હાથી;
 ૭ ઉગારે=ઉગાર્યો.

સૂરઠાસ શરન આયો, દાસ હું તિહારે—
અળકી બેર પાર કરો, નંદકે હુલારે—

અળ તો ૦ ૪

૫૫ કબાલી—ગઝલ-દાદરા.

- ૧ કતલલી કરતે હૈં ઐર કહેતે હૈં ફરિયાદ ન કર.
 ૨ યે સીતમ હમપે નયા, ઐ સીતમ ઇબ્દ ન કર.
 ૩ આકે ઈતરખતપે મેરી પગરકો તુ યાદ ન કર,
 ૪ મીલાકે આકમેં મિટી મેરી બરબાદ ન કર.
 ૫ બાલોપર તોડ કર અળ કરતે હું આબાદ મુઝે;
 ૬ ઈતની બે રહેમી મેરે હાલપર જલ્લાદ ન કર.
 ૭ હિં કી રાત અસર ૧૦ નાલાઓ ફરિયાદ ન કર,
 ૮ વો તુઝે લુલગયે તુ લી ઉન્હેં યાદ ન કર.

૫૬ ગઝલ,

- ૧ સદકે એ જોશેજનું, હમ કયાથે ઐર કયા બનગયે.
 ૨ ગુન્યએ ઈસરત હમારે, પખારે સહેરા બનગયે
 ૩ પપરદએ મહેમિલસે નીકલે, આક ઉડાને કે લીયે,

૧ કતલ=કાપીનાખવું. ૨. સીતમ=મુલમ. ૩ સ-
 તમ-ઈબ્દ=ફુટ-મુલમગાર. ૪ તુરખત=કબર. ૫ ગૈર=ખીબ
 પરાયા, પારકા ૬ બાલોપર=બાલ (વાળ) પર [પાંખ]
 ૭ આબાદ=સ્વતંત્ર. ૮ હિં કી-વિયોગની. ૯ અસર-કવિનું
 નામ ૧૦ નાલા-ઓ-રોનારા ઓ

૧ સદકે-ખલિહારી; ધન્યવાદ. ૨ જોશેજનું-જોશ
 [સાહસ] જનુ [ઉન્માદ] ધન્ય છે હમારા સાહસના
 ઉન્માદને. ૩ ગુન્ય-કળિયો, ૪ હસરત [ઇચ્છા] ૫ પખાર-કાંટા.
 ૬ પપરદ-પપરદો. ૭ મહેમિલ ઉંદ

પહેલે લેલાથે પર અખ મજનું સરાપાં બનગયે, ૨
 સચ્ચે આશિકકો લલા બદનામિયોંકા ગમ હી કયા.
 અપને ૧૦યુસફકે લીયે, જખ હમ ૧૧બુલેખા બન ગયે ૩
 ૧૧સોજે ૧૨કુરકતમેં સતો જલજલકે દિલ ઐસા હુવા,
 હમબી અપને રામકી ૧૩ઉલ્ફતમેં સીતા બનગયે ૪
 ૧૪ઇશકકે ૧૫મજહુખમેં ૧૬નૈયર ૧૭કુફ્ર કયા ઇસ્લામકયા,
 હમબી ૧૮ખેહેમન બનગયે હમ ૧૯શેખો કાખા બનગયે, ૫

૫૭ ગઝલ.

છેડ ૧દિલબરકો મુતોંસે દિલ લગાકર કયા કરેં ?
 દિલહિમેં દિલબર મિત્રા ફિર ૩કાખા બનકર કયા કરેં ?
 જે લિખા કિસ્મતકા હૈ હોગા વોહિ કુછ શક નહિ.
 ફિર ૪નબુમીકો કહો ટેવા ૫દિખાકર કયા કરેં ?
 તુંહિં મેરી....સુનેગા તેરા ભરોસા હૈ મુઝે,
 ઓરોકો અહેવાલેદિલ અપના સુનાકર કયા કરેં ?
 માતા હું દિલબરકે ગુન દિલબરકે આગે પ્રેમસે.

ઉપરની અંબારી. ૬ સરાપા-માથાથી તે પગસુધી. ૧૦યુસફ
 બુલેખા બંને પ્રેમીયોના કીસ્સો મશહૂર છે. ૧૧. સોજ
 ઠાંડ. ૧૨ કુરકત બુઢાઇ. ૧૩ ઉલ્ફત-પ્રેમ. ૧૪ ઇશક-પ્રેમ.
 ૧૫ મજહુખ-પંથ. ૧૬ કુફ્ર-કાફર ૧૭ ખેહેમન-આશાણ.
 ૧૮ શેખોકાખા-મકામદીનાનાં સાચા લોકો. ૧૯ નૈયર-આ
 કવિતા બનાવનાર કવિ.

૧ દિલબર ઇંદિવ. ચોતાતા પુનઃ માશુક. ૨. ખુત
 મુર્તિ. ૩. કાખા મુસલમાનોનું પવિત્ર સ્થળ મકા મદીના
 હિંદુઓની કાશી વગેરે. ૪. નબુમી ભેખી. ૫. ટેવા ટપકું

ડામ ઠાડીકી તસંહ ગાના મેં ગાકર કયા કરૂં ?
 દિલ મનુબર હૈ તો દીપક રાગ ગાકર કયા કરૂં ?
 હોગયા ડુબરંગ તો કપડે રંગાકર કયા કરૂં ?

૫૮ ગઝલ [તાલ ખેમટા લાવણી] કલાલી.

ગરીબો પરંદયા રખે તવંગર હોતો એસે હો. ૧
 જો દુડી નાવ તયેરાથે સમુદર હોતો એસે હો.
 સમજતેથે જીનેં દુશ્મન વો અપને હોત જાતે હૈ
 ગરીબોકે મુસીબતમેં ૨ મુકદ્દર હોતો એસે હો. ૨
 ખુશીમેં આથ દેનેવાલે હૈં લાખો જમાનેમેં,
 બિપતકે વખતે ૩ જાં દેવે યિરાદર હોતો એસે હો. ૩

૫૯. ગઝલ-કાશી જહા.

કુછ કહેકે ઉસને ફિર મુઝે દીવાના કરદીયા.
 મિતનીસી ખાતથી ઉસે અફસાના કરદીયા. ૧
 કયા મેરે દિલકે સાથ કીયા, ઇષ્ટને સુલૂક.
 એક આશનાથા ઉસકોલી બેગાના કર દિયા. ૨
 અપની તો બહારે ખિલાં ઉનકે હાથમેં,
 ગુલશન બના દિયા કલી વીરાના કરદીયા. ૩
 કલ શબ જો પેચતાબથે મહેફિલમેં આગયે
 અહ્લાહ નૂર શમાકો પરવાના કરદિયા. ૪

જન્મોત્તરી. ૬ મનુબર પ્રકાશિત ૭ ડુબરંગ આત્મરૂપ,
 પોતાના આત્માના રંગ રૂપે.

૧ તવંગર=શ્રીમંત. ૨ મુકદ્દર=નસીબ ૩ જાં=જીવ
 પ્રાણ. ૪ યિરાદર=લાઇ.

કયા કામથા ખુતોં કે તસબરસે અયે અમીર,
દિલથા ખુદાકા ઘર ઉસે ખુતખાના કરદિયા.

૫

૬૦. ગઝલ.

દો ફૂલ સાથ ફૂલે કિસ્મત જુદા જુદા હે
નોશહકે એક સરપર, એક કપ્રપર ચઢા ફે,
દો લાઇયોંકો દેખો, આપસમેં હે હકીકી,
એક શાહ નામવર હે, એક શાહજી બના હે.
નિકલે સદક્સે મોતી દો એક સાથ એસે;
એક પિસ રહા ખરલમેં એક તાજમેં ટકા હે.
એક હી શજરકી શાખેં દો એક સાથ કાટી
એક આગમેં જલાઈ, એકકા બના અસા હે,
દો મુરગ અસીલ આયે, દેખો નસીબ ઉનકા,
સહકેમે એક છુટા એક જમા હો રહા હે.

૬૧. ગઝલ.

કબતક ખીચે રહેગે કબતક તની રહેગી,
કિસકી બની રહી હે, કિસકી બની રહેગી, ૧
તેરી નિગાહ હે અલીમ, જુપર બની રહેગી.
ખરબીમેં દિલ રહેગા, દિલમેં અની રહેગી. ૨
તંગ આકે દિલ કહાયા, આહાયા હમને ખરના,
યે કયા ખબરથી ખરસોં, તું જા કની રહેગી. ૩
ખર ખરકે હમ જુએ હેં, સો સો ઇન્તેહાં દિયે હે
અયે ખદગુમાન કબતક, યેહ ખદજની રહેગી. ૪

અયે ઢાગ તેરી સૂરત ઢેખેંગે ના વો ડરકર
છાઈ હુઈ જો મુંહપર, યોં મુઈની રહેગી.

૫

૧૨. ગઝલ. કદયાણુની ધુન.

ખાક લૈલાકે લીયે બેવાસતા છાની ન થી.

ચેલી ચેક મજનુકી દાનાઈથી નાદાની ન થી; ૧

હાય કયા દિનથે તબીયત જબ કહીં આઈ ન થી,

આંખમેં જાહુ ન થા, લગપર મસીહાઈ ન થી. ૨

મેરી બદનામીસે તુજકો ખુશ ન હોના ચાહીયે,

કેસતો દીવાના થા લૈલા તો દીવાની ન થી, ૩

લંતરાની લંતરાની થી શમેં મહેરાજમેં

આજમાયશ કિબ્રિયાકી થી ચે મહેમાની ન થી, ૪

૧૩. ગઝલ.

ઠઠેં કુરકતકા ધલાહી કોઈ ખીમાર નહીં

જસને પાઈ ન શકા,

પર મેરે દિલસે ગયા હિજકા આબર નહીં,

કિસ બલામેં હું ફસા,

રૂખસે બુર્જેકો ઉઠાકર ચે જનાજે ચે મેરે,

લાયે હૈ દરયે તેરે,

દિલકો હસરત હૈ કે દેખા તેરા દીઠાર નહીં,

આલખે ખામ જરા,

કિસ આદાસે જો કહા ઉસને કરીજે મતફન,

ખોલકર મુંહસે કફન,

મેશ શૈદા બપુદા તુજસે મેં બેભાર નહીં.
 તેરા હાપીજ હૈ ખુદા.
 કિસકી તાકત હૈ જો સદમેં થયે કુરકતકે સહે,
 ઐર શિકાયત ન કરે.
 પર મેરે લખપે તેરે બુદ્ધમકા ઇન્કહાર નહીં.
 ઇસકો કહે તે હૈ વદા.

૬૪. ગઝલ.

એક મૈહંસાંકા શુજર દેખો તો દો મં'અલમેં હૈ,
 ઉસકી સૂરત આંખમેં ઐર, ઉસકી મહોબ્બત દિલમેં હૈ ૧
 હું'ંતા હૈ અસકો તુ વોહ શકલ તેરે દિલમેં હૈ
 દેખ વો મજનું તેરી લૈલા ઈસી મહેદિલમેં હૈ, ૨
 રોખે હુસ્ને ચારસે ખુલતી નહીં અપની જબા,
 તુમકો હમ કહેતે વોહી જો કુછ હમારે દિલમેં હૈ, ૩
 અય નબી હમકો ન હોતા ગર શરૈયતકા ખયાલ,
 તુમકો હમ કહેતે વોહી જો કુછ હમારે દિલમેં હૈ ૪

૬૫ ગઝલ

તુમ સિતમ ઇન્કહ હો, તુમ બાનીયેં બેહાદ હો.
 હસતોંકા ખૂન કરતે, તુમ બડે જલ્લાદ હો; ૧
 અપની અપની બેકસીકા, હોતા હૈ સબકો ખ્યાલ,
 કહું ન રાવેં બુઝબલેં જો, આમદે સૈયદ હો, ૨
 બાનસે બાયે કોઇ ઉલફતમેં ચા બરખાદ હો !
 રહેમ કમા આયે ઉસે જો. સંગ-દિલ જલ્લાદ હો. ૩
 બેઠકર પહેલું મેં મેરે નાજસે કહેને લગે,
 આજ દેખા આહિયે કયા આપકા ઇરશાદ હો, ૪

૬૬. મરાઠી ગઝલ.

- નસે કળલા કુલાણા હી પ્રભૂ આપુલા મહિમા;
હબરો બહલે વેડે કળાયા આપુલા મહિમા. ૧
- અચલ હે મેદીની વરતી કોણુત્યા કાળી આંધરલે,
કુહુની સાગરી આલે સલિલ હે આપુલા મહિમા; ૨
- દિસાવા તિમિર કાં કાળા; અસાવી કાં પ્રભા વિમલા,
ફિરે હા વાયુ સ્થળ નાહિ રિતેહી કોંદલા મહિમા. ૩
- અંદ્રમા શીતલા શાંતિ તરણિ દે પ્રપર તાપાતે,
નસે કાં એકયતા તાતા, વિષમતા ચિત્ર હા મહિમા. ૪

૬૭. મરાઠી ગઝલ.

- આનંદ કંદ એસા, હા હિંદ દેશ માઝા.
જો આત્મ-પ્રાણ આમુચા, હા હિંદ દેશ માઝા. ૧
- હિમરાજ, જ્ઞાન ગંગા, યમુના તી બ્રહ્મપુત્રા,
કરી સિંધુ પાદપૂજ, હા હિંદ દેશ માઝા, ૨
- જનકાદિ કૃષ્ણ જેહી, શ્રી સમર્થકર્મયોગી,
શિવરાજ ધર્મરાજ; તો હિંદ દેશ માઝા ૩
- વિદ્યાસી મોહ ઘાલી, શિકવી તી કૃષ્ણ-મુરલી,
તી કર્મયોગ-ગીતા, તો હિંદ દેશ માઝા.
- જો અન્નદાન દેઈ, રચિં જો શરીર આમુચી,
જો આત્મ-પ્રાણ આમુચા, હા હિંદ દેશ માઝા, ૪
- હિંદ હિ મુસ્લમાનાં; શિખ, ખ્રીસ્તી, પારશાનાં,
સર્વોંથી પોષી આમુચા, હા હિંદ દેશ માઝા, ૬
- હા હિંદ દેશ માઝા, હા હિંદ દેશ માઝા,
જયજનંત તોચી જર્ન, “ હા હિંદ દેશ માઝા ” ૭

૬૮ રાગ ભૈરવી—તાલ તેવરો અને ધ્રુમણી.

પડતી હવે સુજને ખખર તુમાં જણાયે હર્ષ નહીં—

આ જગતની જાળાની ચતુરાઈ તેં દીઠી નહીં—

જ્યાં પ્રેમ મારો ઝગહળે ત્યાં તેં દિધો ખદ્દો છુરો ?

ઘર મારને છોડ્યા વિના યુક્તિ કશી સૂઝી નહીં [૨]

હવે તો જો જરા જાગી ! હવે તો જો જરા જાગી ?

ચોળી વિભૂતિ અંગ, બન્યો શું યોગી [૨]

સમાધિ જૂઠી દે ત્યાગી, હવે તો જો જરા જાગી—

વિલાસી મેહેલના વાસી તને આ શી લગન લાગી,

મધુરા પુષ્પને ત્યાગી, અહયા કાંટા શું હિનલાગી હવે તો

ભંડી આશ ધારીને મહેં તારો સંગ કીધો તો—

ભરૂંસો ઈ ભુલાવી આ વિરાગી શું ગયો ત્યાગી. હવે તો

“ ઘર છોડે જો ઘર મળે તો ઘર છોડા કંથ,

ઘર છોડી, ઘર ઘર ફરો (તો) ઘર કયમ છોડો કંથ ”

ચોળી વિભૂતિ અંગ, બન્યો શું યોગી ? (ભૈરવી નાટક ”

÷ રાજપાટ—સંસારનો ત્યાગ કરો, સંસાર અસાર છે એવો વેરાગ ઉત્પન્ન થવાથી જંગલમાં જઈ, તપ-ભોગ-સમાધી સાધવા બેઠેલા મહાત્મા ગૌતમ બુદ્ધને તેની સી મરોધર, શોધતી શોધતી જંગલમાં જઈ ગૌતમબુદ્ધને ચોળી કાઢે છે, મહાત્મા બુદ્ધ સમાધિ ચઢાવી બેઠો છે અને યશોધરા તેને સંબોધી જાગૃત કરી શીખામણ આપે છે, કે “ આ સંસારમાં રહીને પરાર્થમાં સ્વાર્થ સાધવામાં જ યુક્તિ સમાયલી છે ” આટલી વાત જાણવામાં રાખી, દરેક સંગીત અને કાવ્યના પ્રેમીએ આ ગાયન સાંભળવું.

૬૬. ભરવી. દાદરા.

અરે કોઈ આવો પિયાને મનાવો (૨)

મારૂં દિલડું ચીરી જોણી જતાવો,

અરે કોઈ

અરે પિયા મારો નહીં, પ્રેમ હાથનાં બાણ

તારે મન હું તુચ્છ છું તું મારે મન પ્રાણ,

મને તપસીને નાહી તપાવો, લાગી અગન બુઝાવો,

જાલાવો લોલાવો, પ્રાણ પ્રિયા રીઝાવો,

રે મારૂં દિલડું ચીરી જોણી જતાવો.

અરે કોઈ—

૭૦. ભૈરવી. દાદરા.

નાહક લાયે જવનવા મોરારે—

નાહક

જળસે ગયે મોરી, સુગદુ ન લીની રે,

ખીતોરી જન રે જોગનવા મોરાર રે નાહક.

૭૧. ભૈરવી. ખેમટા.

અટારીયાંપે ગીરા હીરા કંગનારે.

હીરા કંગના રે મોરા હીરા કંગનારે. હીરા કંગનારે

યે કંગના કોઈ હુંઢકે લાવે,

તનમન વારૂં મેરા આધા જોગના રે

આધા જોગના રે.

અટારીયાંપે.

૭૨. ભૈરવી. ધુમાળી. ખેમટા. માત્રા. ૮

નયી જોગનવાલીકા, મજા હુંટા

અરે મજા હુંટા રે હો મજા હુંટારે. મજા હુંટા.

સોનેકી થાલીમેં લોજન પરોમું,

ખાતે ખીલાતે હાં મજા હુંટારે, મજા હુંટા.

સોનેક્ર ગડુવા ગંગાજલ પાની
પીતે પીલાતે મળ લુટા.

૭૩. ભૈરવી. દાદરા.

શુલનારોંમેં રાધા પ્યારી બસે,
બાધ બુધમે કન્ડૈયા બસે, શુલનારોંમેં—
ચપામેં ચત્રભુજ, જેલામેં બીહારી,
તેરે નનોમેં ગીરીવરધારી બસે. બાધ બુધમેં.

૭૪. ભૈરવી. દાદરા.

બાલમ નૈયા ડગામગ ડાલેરે—
ડગમગ ડાલે, ડગુમગુ ડાલેરે, હાં બાલમ નૈયા
ગહેરી નદીયા ખેવટ મતવાલેરે.
શુલાય નહીં બાલે (૨) ડગુમગુ ડાલેરે. હાં બાલમ

૭૫. ભૈરવી.

માલા મોરી નૈયા પાર ઉતાર, (૨)
ગહેરી નદિયા, નાવ પુરાની, પકર બયાં મોહે પાર ઉતાર.
નાવ પડી મજધાર હૈ, ટેરત હું શ્રીજરાજ,
અપનો જાન નીલાધયે; બાંહ અહેકી લાજ.

૭૬. ભૈરવી.

બહોતેરા સમજયો રી લાખન બાર (૨)
દીલ હમારાવે માનત નાહી.
સમજ સમજ પછતાયો રી લાખન બાર.

૭૭ રાગ ભૈરવી. દાદરા.

ગોવિંદ કે ભજન—પ્રભુજી કે ભજન—
કરલે રે મનરંગ, ગોવિંદ કે ભજન—
નર નારાયણ અંતરયામી, પ્રભુજી કે પૂજન (૨) ગોવિંદ કે

૭૮ ભારતનાં સંતાનોને અંતિમ પ્રાર્થના—ભૈરવી—દાદરા.

રનેહે ઐક્ય કરો ભારત સંતાનો,
દિવ્ય કીર્તિમાન બનો પાવો સનમાન—
માતૃભૂમિ પ્રેમજયોત. જગમે પ્રગટાઈયે
જન્મભૂમિ ગૌરવ હિત, અંતર વિકસાઈયે
શુભ જ્ઞાન લક્ષ ધારો. નિજ દેશકો બિચારો
બળઓ વિજયડંકા, નિજ ભારતીયગાન
દિવ્ય કીર્તિમાન બનો પાવો સનમાન,

79 IT'S A FINE THING TO SING.

It's a fine thing to sing,
Singing is the thing.
It brightens everything,
When dark and dreary,
It helps you on the road,
When you have a heavy load,
Singing is the thing to make you cheery.

- 1 We've have had a lot of trouble,
And we've had a lot of strife...
We've had our ups and downs
As we have journeyed on through life...
We've had our little squabbles
But they never lasted long...
Why, because, just because,
It's best to sing a song, (Oh it's a fine etc.)

- 2 If ever you get worried
 And you don't know what to do...
 You've got the humpy dumpys
 And you're feeling black and blue...
 Do the same as I do,
 I just simply jog along...
 Because there's nothing stimulates a fellow
     like a song (Oh it's a fine etc.)
- 3 I'll bet a silver six-pence,
 Singing helps to make us glad...
 We can face the world singing
 But we cannot if we're sad...
 There's too much trouble in the world,
 I think you must agree...
 We can make the world brighter
 If you'll only sing with me (Oh it's a etc.)

80 EAT MORE FRUIT.

- Everywhere it's advertised "Eat more fruit"
 I think that's a good idea, yes, Eat more fruit.
 In prehistoric days, they used to live long lives.
 Well! Solomon, as we all know he had a
     thousand wives,
 Eat more fruit, Eat more fruit,
 Don't eat mutton, Don't eat lamb,
 Don't eat beef and Don't eat ham,
 Then you'll find, then you'll find,
 You'll live to ninety-nine before you Scoot,
     Scoot, Scoot,
 What did Eve say to Adam,
 The saucy little Madam,
 Oh! Adam you must eat more fruit.
- 2 Bertie took his Angeline out one night,
 Took her out to dine and what an appetite,

And when he'd got his bill,
 Just five pounds six and three,
 He said to her "The next time,
 Dear ! that you come out with me."
 So (Eat more etc.)

3 Mrs Green and Mrs. Brown strange to say,
 Went to Church and both got married one
 Sunday,
 And in two years or so Mrs. Brown had three
 "I have got none" said Mrs. Green
 So then said Mrs. B ; "Eat more fruit."

81 HOME, SWEET HOME.

Mid pleasures and palaces, though we may roam,
 Be it ever so humble, There's no place like
 home !

A charm from the skies seems to hallow us there,
 Which seek through the world, is ne'er met
 with elsewhere,

Home ! Home !... Sweet, Sweet home !

There's no place like home !...

There's no place like home !

An exile from home, splendour dazzles in vain,

Oh ! give me my lowly thatch'd cottage again ;

The birds singing gaily that came at my call,

Give me them with the peace of mind...dearer
 than all (Home, Home, Sweet etc.)

82 GOD SAVE THE KING.

God save our gracious King,

Long live our noble King,

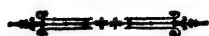
God save the King.

Send him victorious, happy and glorious,

Long to reign over us,

God save the King.

માસ્ટર મનહર જી. બરવેને મળેલા સન્માનદર્શક ખેતાઓ-પદવીઓ.

૧. બાલ-સ્વર-ભાસ્કર.

(ઉંમર વય ૭)

સને ૧૯૧૮ માં મુંબઈ સોશિયલ સર્વિસ લીગ નામની સંસ્થા દ્વારા શ્રીમતી સરોજની નાયડુના હાથે સુવર્ણ પદક સાથે.

૨. સંગીત સરસ્વતા.

(ઉંમર વર્ષ ૮)

શ્રી કાશીના સમસ્ત વિદ્વાન અને મહાન મહાન શાસ્ત્રી પંડિતોની શ્રી કાશી વીદ્યત પરિષદ નામની સંસ્થાદ્વારા આ પદવી અપાઈ છે. કે જે આજ સુધી એ પંડિતોએ બીજી કોઈપણ શ્યક્તિને એવા પ્રકારની પદવી આપેલી નથી. (ઇ. સ. ૧૯૧૯)

૩. સંગીત પારિબત.

શ્રી કાશીમાંની વિખ્યાત શ્રી ભારત ધર્મ મહામંડળ નામની મહાસભા તરફથી, શ્રીમાન દરભંગાના મહારાજાદ્વારા આ સન્માનનીય પદવી આપવામાં આવી છે. (૧૯૧૯)

૪. બાલ ગાયનાચાર્ય.

(ઉમર વર્ષ ૬)

કલકત્તાના સમસ્ત પ્રજાવર્ગ તરફથી અને સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ સર આસુતોષ મુકરજી દ્વારા આ પદવી ઘણાજ સન્માન અને પર્સ (ઇનામી રકમ) સાથે આપવામાં આવી છે. (ઇ. સ. ૧૯૨૦.)

૫. બાલ સંગીતભાનુ.

(ઉમર વર્ષ ૬)

કલકત્તાની-ભવાનો પુરવાળી-સંગીત સમ્મેલન સમિતિ નામની સંગીતની એક મહાન સંસ્થા છે, એ સંસ્થાએ કલકત્તાના સમસ્ત સંગીતજ્ઞોની એક ખાસ મહાન સભા દ્વારા આ પદવી આપવામાં આવી છે. (ઇ. સ. ૧૯૨૦.)

૬. સ્વર કાર્તિકેય

(ઉમર વર્ષ ૬)

ભારત વર્ષના પાયતજ્ઞ દિલ્લી શહેરમાંની તમામ પબ્લિક તરફથી અને ખાસ કરી સન્માનનીય શુષ્કી મંડળ અને મહારાષ્ટ્ર મંડળના સહકારથી આ પદવી ઘણા પ્રેમથી આપવામાં આવી છે. (ઇ. સ. ૧૯૨૦)

૭. બાલ વિદ્યાધર

(ઉમ્મર વર્ષ ૯)

હેરોડુનની કોંગ્રેસ કમિટી તરફથી હેરોડુનમાં મહાન સમારંભ અને દળદળા સાથે આ પદવી આપવામાં આવી છે. (ઇ, સ, ૧૯૨૦)

૮. સંગીત સમ્રાટ,

(ઉમ્મર વર્ષ ૧૦)

મુંબઈમાં માસ્ટર મનહર ઝરવેના જલસા ૧૯૨૧ માં થાહુ હતા, તે દરમિયાનમાં મુંબઈનાં તમામ અંગ્રેજ અને દેશી વર્તમાન પત્રોએ મુક્તકંઠે સ્તુતિ કરી અને તે સાથે ત્યાંની જાહેર પ્રજાએ આ સન્માનવાળી પદવી અર્પણ કરી.

૯. ગીતવાદ્ય મુદ્યાકર.

(ઉમ્મર વર્ષ ૧૩)

નાગપુર શેહેરની તમામ જાહેર પ્રજા તરફથી અને ખાસ કરીને ત્યાંની તત્ત્વજ્ઞાન પરિષદ દ્વારા, શ્રીમાન જગત્સુર શંકરાચાર્ય મહારાજ (ડૉ. કુર્તકોટી પી. એચ, ડી.) ને હસ્તે આ પદવી આપવામાં આવી છે. ઇ. ૧૯૨૪

માસ્ટર મનહર જી. બરવે પોતાના જલસામાં જે કામો કરી બતાવે છે તેનો સામાન્ય કાર્યક્રમ

પ્રથમતઃ જે વાજીત્રો બજાવે છે તેનું વર્ગીકરણ,

(૧) તંતુ વાદ્ય.

૧. સિનાર.
૨. દિલરૂબા.
૩. સારંગી.
૪. સુરદો.
૫. બીન.
૬. ઘણ્ણસ.
૭. સારસરોજ.
૮. બેંજો
૯. મેંડોલીન
૧૦. વાયોલીન
૧૧. સ્ટ્રોવાયોલીન.
૧૨. હાર્પ.

(૨) ધનવાદ્ય.

૧૩. લોહ તરંગ.
૧૪. નલિકા તરંગ.
૧૫. નલિકા-ઘંટા-તરંગ.
૧૬. ઘંટા તરંગ.
૧૭. કાદ તરંગ.
૧૮. ઘુંઘરૂ તરંગ.

૧૯. ગોંગ.

૨૦. જલ તરંગ.

૨૧. ઓરગન ચાર્મસ.

૨૨. ફ્લેગ ઝેટોન.

૨૩. વિદ્યુત પ્રકાશયુક્ત સ્વર
રંગયુક્ત ઘંટા તરંગ.

(૩) સુષિરવાદ્ય.

૨૪. બંસી-ફ્લૂટ.

૨૫. ચીલડ્રન્સ પાઇપ.

૨૬. મેજીક ફ્લૂટ.

૨૭. સ્વાની વીસલ.

૨૮. સંગીત સળમરીન

૨૯. સુંદરી

૩૦. કલારનેટ.

૩૧. ઠારનેટ.

૩૨. ટ્યુબલર હાર્મોનિકા.

૩૩. હાર્મોનિયમ.

(૪) અવનદ્ધવાદ્ય.

૩૪. તબલાં.

ગાયન.

નીચેની વિવિધ ભાષા-
ઓમાં ગાયનો ગાય છે
તેનાં નામ.

- ૩૫. ગુજરાતી.
- ૩૬. મરાઠી.
- ૩૭. હિંદી.
- ૩૮. બંગાળી.
- ૩૯. બરમીઝ.
- ૪૦. સિંહલી (સિલોન)
- ૪૧. ઉરદુ.
- ૪૨. કાનડી.
- ૪૩. તેલુગુ
- ૪૪. ટેમીલ
- ૪૫. મલયાળી
- ૪૬. ઇંગ્રેજી

તે ઉપરાંત નીચેના કામો
આસ બ્યાન મેંચવા લાયક
કરી બતાવે છે.

- ૪૭. સ્વર પરીક્ષા
- ૪૮. રાગ પરીક્ષા
- ૪૯. પાટવર્ણ (તબલા-
પખવાજના શબ્દો)

૫૦. પક્ષીના અવાજ,
કોઈ પણ આધાતો
માનો ફરક; હસવું, રોવું,
વાજાંત્રોમાંનો ચોક્ક સ્વ-
રને કાયમ કરવો વગેરે.

નીચેનાં વાજાંત્રો બનાવ.
વામાં આવે છે કે જે
ઉપરનો કાળુ હવે થો-
ડાજ સમયમા માસ્ટર
મનહર બતાવી આપશે.

- ૫૧. રાગરંગા કૃતિ
દર્શક યંત્ર.
- ૫૨. સ્ટીમોફોન-વાળ્ય તરંગ
- ૫૩. દીપ તરંગ.
- ૫૪. પ્લેટોફોન.
- ૫૫. વિસલોફોન
- ૫૬. હોનોફોન
- ૫૭. સ્ટીલી હાર્પ.
- ૫૮. એલ્યુમિનિયમ હાર્પ
- ૫૯. મ્યુઝીકલ ગ્રેપેલીન્ક
- ૬૦. હોમી પાઇપોફોન.
- ૬૧. વોકલ ટ્યુબોફોન.

